

Západočeská univerzita v Plzni
Fakulta filozofická

Bakalářská práce

Komentovaný překlad vybraných textů

Plzeň 2023

Petra Tauscherová

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra germanistiky a slavistiky

Studijní program Cizí jazyky pro komerční praxi

Specializace programu Cizí jazyky pro komerční praxi – němčina

Bakalářská práce

**Komentovaný překlad vybraných textů
vztahujících se k císařovně „Sisi“**

Petra Tauscherová

Vedoucí práce: Mgr. Andrea Königsmarková, Ph.D.
Katedra germanistiky a slavistiky
Fakulta filozofická Západočeské univerzity
v Plzni

Plzeň 2023

Prohlašuji, že jsem práci zpracovala samostatně a použila jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, 28. duben 2023

.....

Poděkování

Ráda bych tímto vyjádřila své upřímné poděkování vedoucí mé bakalářské práce Mgr. Andree Königsmarkové, Ph.D. za cenné rady a připomínky a za odborné vedení této bakalářské práce.

OBSAH

1	ÚVOD	7
2	TEORETICKÁ ČÁST	8
2.1	Teorie překladu	8
2.2	Osobnost překladatele	8
2.2.1	Překladatel odborných a populárně naučných textů.....	9
2.3	Překladatelský proces.....	9
2.3.1	Fáze překladu	10
2.3.2	Překladatelské postupy	11
2.4	Odborný styl.....	13
2.4.1	Překlad odborného textu.....	14
2.5	Styl populárně naučný.....	14
2.5.1	Překlad populárně naučných textů	15
3	PRAKTICKÁ ČÁST	16
3.1	Návrh překladů vybraných sbírek textů	16
3.1.1	Text č. 1	16
3.1.2	Text č. 2.....	25
4	KOMENTÁŘ K PŘEKLADU	28
4.1	Překlad popisků obrázků	29
4.2	Překladatelské problémy	30
4.2.1	Komposita	30
4.2.2	Archaismy	33
4.2.3	Abstrakta	35
4.2.4	Geografické názvy.....	38
4.2.5	Překlad básně.....	39
4.3	Procesy použité při hledání ekvivalence slovní zásoby	40
4.3.1	Komposita	40
4.3.2	Archaismy	41
4.3.3	Abstrakta	41
4.3.4	Geografické názvy.....	41
5	ZÁVĚR	42
6	RESUMÉ	44

7	RESÜMEE	45
8	PRAMENY A POUŽITÁ LITERATURA.....	46
8.1	Prameny překládaných textů	46
8.2	Tištěné zdroje	46
8.3	Elektronické zdroje	47
9	PŘÍLOHY	49
9.1	Text č. 1.....	49
9.2	Text č. 2.....	62

1 ÚVOD

Cílem této bakalářské práce je vytvoření návrhu překladu dvou vybraných populárně naučných textů a následného komentáře k těmto navrhovaným překladům. Společným tématem těchto textů je život císařovny Sisi. První sbírka textů pochází z webové stránky *die Welt der Habsburger*, konkrétně je překládána biografie *Elisabeth*. Druhý text pochází z knihy *Elisabeth – Kaiserin und Königin*, která byla zakoupena přímo na zámku Schönbrunn.

Bakalářská práce je rozdělena na teoretickou a praktickou část. Při sestavení teoretické části byla využívána odborná literatura a znalosti získané z této části byly dále aplikovány při samotném procesu překladu v praktické části. V teoretické části se autorka zabývá teorií překladu, osobností překladatele, překladatelským procesem, překladatelskými postupy a odborným, konkrétně pak populárně naučným stylem, který představuje funkční styl dále překládaných textů.

Praktická část je tvořena z vytvořeného návrhu překladů dvou vybraných textů a jejich okomentování. Komentář se zabývá především překladatelskými problémy a procesem nalezení vhodného ekvivalentu k těmto jevům. Z charakteru vybraných textů lze předpokládat, že za překladatelské problémy je možné označit především archaismy, geografické názvy či komposita. Autorka v rámci příprav na psaní bakalářské práce provedla rozsáhlou rešerši na dané téma a sebevzdělala se v oblastech s tématem spojených, což představuje nedílnou součást samotného tvoření překladu. Autorka se proto seznámila s rodokmenem císařovny Sisi, významnými událostmi jejího života a s místy, které během svého života navštívila, či v nich žila.

Důvodem výběru tohoto tématu bylo především zdokonalení vlastních dovedností a znalostí v oblasti translologie. Praktická část nabízí mimo jiné tvůrčí element v podobě tvorby překladu, což autorka pokládá za přínosné. Za výhodu autorka považuje také možnost výběru vlastního textu pro překlad, kdy měla možnost rozšířit své znalosti z oblasti historie. Fiktivní postava „Sisi“ představuje nedílnou součást rakouské kultury. Autorčiným záměrem je proto vytvořit hodnotný překlad o životě této panovnice a přispět tak k popularizaci kultury našich rakouských sousedů.

2 TEORETICKÁ ČÁST

2.1 Teorie překladu

Překlad je společně s tlumočnictvím nedílnou součástí při komunikaci mezi příslušníky různých států, kteří nemluví stejným jazykem. Využívá se především v oblasti politiky, ekonomie, vědy, literatury a dalších oborech, v nichž jsou informace předávány v mezinárodním měřítku. (Stolze 2005: 13, cit. 15. 2. 2023)

Překlad či překladatelskou činnost lze definovat následovně: Překladatelství je proces převádění textu z jednoho (výchozího) jazyka do druhého (cílového) s cílem zachovat co nejvěrněji význam, styl a další jazykové prvky původního textu, zároveň však zajišťovat srozumitelnost a přirozenost textu v cílovém jazyce. (Newmark 1998: 5,6)

Překladem se zabývá vědní obor translatologie, který se zaměřuje zejména na přesnost překladu, převod textu z jedné dějinné doby do jiné či na možnosti překladu. Do oboru translatologie lze zařadit překlady lidské, strojové, písemné a ústní (tlumočení). (Didacticus, cit. 15. 2. 2023)

2.2 Osobnost překladatele

Profesi překladatele nejčastěji vykonávají vysokoškolsky vzdělaní profesionální překladatelé. Tuto profesi mohou ale vykonávat i specialisté různých vědních oborů, kteří nejsou profesionálními překladateli. Osobní nebo úřední texty s nízkou náročností překládají neprofesionální překladatelé, často sekretářky, mluvčí či studenti. (Fišer 2009: 28,29) Fišer (2009) pod pojmem překladatel uvádí následující definici:

„Osoba zabývající se překládáním textu z výchozího do cílového jazyka, ať je v pozici profesionála, laika nebo studenta (žáka) a důvody překládání (tzv. zakázka) jsou různé.“ (Fišer 2009: 29)

Za základní vlastnosti překladatele lze považovat jazykovou kompetenci, jak ve výchozím, tak cílovém jazyce, analyticko - interpretační kompetenci a textotvornou kompetenci. Tyto kvality souhrnně označují schopnost sémanticky porozumět výchozímu textu a následně ho bez sémantických chyb převést do cílového jazyka. (Fišer 2009: 30)

K základním vlastnostem lze zařadit i schopnost adekvátního překladu slov označujících jevy, které jsou součástí kultury dané země, a u nichž se nenabízí žádný ekvivalent v cílovém jazyce. Jedná se zejména o názvy institucí, zeměpisné názvy, názvy národních jídel, šatstva, tanců, politických nebo společenských organizací, novin či

časopisů. Jedná se o tzv. mimojazykové jevy a při jejich převodu do cílového jazyka je nutné tyto jevy doplnit o další jich týkající se nezbytné informace, nebo naopak vypustit ty přebytečné. (Knittlová 2000: 11)

Každý překladatel si v rámci své překladatelské praxe osvojí další speciální dovednosti, díky kterým se bude v překladatelství zdokonalovat. Jedná se např.: o dovednosti sociální, rešeršní, kulturní či strategické. Právě poslední zmíněná je nadřazená všem ostatním, jedná se o dovednost kombinovaně využívat všechny výše zmíněné dovednosti. (Fisher 2009: 30)

2.2.1 Překladatel odborných a populárně naučných textů

V této podkapitole budou popsány ideální vlastnosti překladatele odborných textů, zejména pak textů populárně naučných. Jedná se o speciální vlastnosti nad rámec výše uvedených obecných vlastností překladatele. Autorka tak odkazuje na texty, jejichž návrh překladu je obsahem praktické části této bakalářské práce, a které mají populárně naučný charakter. Populárně naučný styl je tzv. podstylem stylu odborného.

Základní vlastností odborného překladatele je výborná znalost dané terminologie v obou jazycích. Překladatel by měl již při přípravě stanovit přesný význam termínů obsažených v překládaném textu. Právě díky této lexikologické rešerši a přípravě je pro překladatele snadnější sjednotit veškeré poznatky a následně vytvořit srozumitelný překlad textu. Překladatel musí být také obeznámen s překladatelskými postupy a postupy tvoření terminologie. (Gromová a spol. 2010: 81-87)

Dalším významným rysem odborného překladatele je objektivnost. Tato vlastnost je klíčová pro celý proces překladu, není totiž možné, aby odborný text nesl prvky jakéhokoliv subjektivního vyjádření jak autora, tak překladatele. (Gromová a spol. 2010: 87)

Pro překladatele populárně naučných textů je dále klíčové předat obsah přeloženého textu v takové podobě, která bude srozumitelná pro všechny skupiny čtenářů. V tomto případě je podstatné, aby se překladatel distancoval od vědecké stránky tématu a vytvořil snadno čitelný text pro co nejširší spektrum osob. (Číhalová 2022: 20)

2.3 Překladatelský proces

Procesů překladu a s nimi souvisejícími překladatelských postupů se nabízí celá řada. Neexistuje tedy žádný jednotný a ucelený postup, jak překlad vypracovat. Současný

nejpoužívanější překladatelský proces dělí přístup k překladu na makropohled a mikropohled, přičemž makropohled nabízí překladateli vhled do kulturního a historického zasazení textu nebo vztahu autora k tématu, odhaluje cílovou skupinu čtenářů či druh a funkci textu. Mikropohled nabízí detailní popis textu, konkrétně po stránce gramatické nebo lexikální. (Knittlová 2000: 21)

Fischer (2009: 14) zmiňuje tři nejdůležitější komponenty překladatelského procesu. Jako nejdůležitější článek označuje zakázku samotného překladu. Překladatel má brát v potaz, pro jakou cílovou skupinu čtenářů je překlad určen a v jaké sféře bude využit. Těmto skutečnostem by měl výsledný text přizpůsobit. Druhým komponentem je sám překladatel. Popisuje vhodné charakteristické rysy překladatele (viz kapitola 2.2) a označuje ho za hybnou sílu celého procesu překladu. Třetí komponent tvoří samotný výsledný text, tedy translát.

2.3.1 Fáze překladu

Jiří Levý (1998: 53) uvádí tři fáze, do kterých je možné překladatelskou práci a její proces shrnout: pochopení předlohy, interpretace předlohy a přestylování předlohy. Tyto tři fáze budou nyní stručně rozvedeny:

Základním pilířem překládání je správné pochopení díla, které překladatel převádí do svého cílového jazyka. Toto pochopení díla se dále dělí na tři kategorie. První představuje pochopení po stránce filologické. Neméně důležitá je druhá kategorie, kterou je správné zachycení podbarvení textu. Pro překladatele jsou klíčové tzv. ideově estetické hodnoty textu, které podávají informaci o tom, jaká nálada v díle převládá, zda je text laděn spíše tragicky, nebo naopak ironicky a jaké prostředky původní autor k navození takové atmosféry využívá. Na řadu přichází poslední kategorie, a to pochopení uměleckých celků. Tato kategorie zahrnuje postavy díla, jejich vztahy nebo prostředí děje. Zde je nutná především představivost překladatele, kterou je nutné použít s cílem správného zachycení charakteru dané postavy. Vzhledem k tomu, jak klíčový je tento úkol, je tato kategorie považována za nesložitější. (Levý 1998: 53-57)

Druhý stěžejní krok představuje interpretace předlohy. Významová shoda mezi výchozím a cílovým jazykem je pro překlad klíčová. Ne vždy je ale možné v cílovém jazyce najít přesný ekvivalent, který by byl schopný pojmout mnohoznačnost originálního výrazu, nebo jiným způsobem zachytit význam původního slova (např.: výraz *die Sorgentage*, viz str. 35). Na řadu tedy přichází již zmíněná interpretace, kterou

autor dále dělí do tří podskupin. První podskupinu představuje objektivita, která klade důraz na nestrannost překladatele a zabraňuje mu ve vkládání vlastní osobní sentimentality do textu. Druhou podskupinu představuje pojetí předlohy překladatelem, tj. ideový základ jeho tvůrčí tvorby. Překladatel může v průběhu vypracování překladu objevit nové skutečnosti obsažené v díle, které se zdůvodněním do překladu lze doplnit. Třetí podskupina se zabývá interpretačním stanoviskem, které by si měl překladatel sám určit a pomocí něj rozhodnout, jaká hlavní témata chce čtenáři představit. (Levý 1998: 59-68)

Správnou jazykovou stylizaci a stylistické nadání zahrnuje třetí a také finální fáze. Zde se autor věnuje třem otázkám, z nichž první pojednává o nepoměru mezi jazykem výchozím a jazykem cílovým. Autor zde uvádí příklad překlad poezie, kde je nutné překlad provádět volněji (viz 4.2.5 Překlad básně, str. 39). Druhá otázka zahrnuje vliv výchozího jazyka na překlad, především to, v jaké míře se překladatel snaží odlišit od stylistických rysů původního textu. Poslední otázka se zaměřuje na napětí ve stylu překladu, kdy se výraz společně s myšlenkou převádí do cílového jazyka, ve kterém ale nemá původ. (Levý 1998: 68-69, 74)

2.3.2 Překladatelské postupy

Překladatelský proces s sebou nese celou řadu metod a postupů, pomocí kterých lze překlad vykonávat a řešit překladatelské problémy. Kanadští autoři Vinay a Darbelnet vypracovali ucelený systém těchto postupů, který je složen ze sedmi částí a Dagmar Knittlová (2000: 14) ho označuje jako základní:

- a) **Transkripce** – přepis výrazu z výchozího jazyka do jazyka cílového, výraz lze částečně přizpůsobit jazyku cílovému nebo naopak nepřizpůsobit vůbec. (Jak na překlad, cit. 20. 2. 2023) S transkripcí souvisí tzv. transliterace, což je označení pro přepis slova jinou abecedou

Příklad z praktické části této bakalářské práce: ve vídeňském *Hofburgu*

- b) **Kalk** – doslovný překlad cizojazyčného výrazu

Příklad z praktické části této bakalářské práce: die Gebärmaschine → porodní stroj

- c) **Substituce** – nahrazení výrazu ve výchozím jazyce jiným výrazem v jazyce cílovém, tj. vhodným ekvivalentem

Příklad z praktické části této bakalářské práce: der Widerstand → odpor

- d) **Transpozice** – změna v oblasti gramatiky za účelem přizpůsobení odlišnému jazykovému systému

Příklad z praktické části této bakalářské práce: Zugleich hasste sie aber nichts mehr als begafft zu werden. → Zároveň však nic nesnášela víc, než když na ni ostatní lidé zírali. – změna z trpného rodu na rod činný

- e) **Modulace** – provedení změny v oblasti sémantického hlediska (Jak na překlad, cit. 20. 2. 2023)

Příklad z praktické části bakalářské práce: medialen Auseinandersetzung → mediální interpretace

- f) **Ekvivalence** – nahrazení subjektivně vybraného nevhodného termínu (nevhodného např. v oblasti expresivity) vhodnějším termínem

Příklad z praktické části bakalářské práce: die blühende Schönheit → krásná žena

- g) **Adaptace** – nahrazení originální situace jinou odpovídající situací, pokud se v cílovém jazyce nenabízí vhodný ekvivalent, například u slovní hříčky nebo přísloví

Příklad z praktické části bakalářské práce: der ungarische Ausgleich → Rakousko – uherské vyrovnání

Knittlová (2000: 14, 15) dále zmiňuje jméno amerického teoretika Gerarda Vázquez-Ayora, který dle svých vlastních poznatků z praxe rozlišuje překladatelských postupů osm:

- a) **Transpozice**
- b) **Modulace**
- c) **Ekvivalence**
- d) **Adaptace**

Tyto čtyři výše zmíněné překladatelské postupy se shodují se systémem vypracovaným kanadskými autory Vinayem a Darbelnetem a byli blíže definovány výše. Gerard Vázquez-Ayora překladatelské postupy dále doplňuje o:

e) **Amplifikace** – rozšíření původního textu o další výrazy

Příklad z praktické části této bakalářské práce: Sie absolvierte tägliche Gewaltmärsche [...]. → Denně absolvovala extrémně namáhavé pochody [...].

f) **Explicitace** – rozšíření původního textu o vysvětlující informace

Příklad z praktické části této bakalářské práce: ab 1854 → od **roku** 1854

g) **Vynechání** – redukce výrazů nebo informací v cílovém jazyce (Jak na překlad, cit. 20. 2. 2023)

Příklad z praktické části této bakalářské práce: Sie **selbst** sah sich auf die Rolle einer Gebärmaschine **reduziert**, [...]. → Viděla se v roli porodního stroje, [...]. – z původní věty byly vynechány dva výrazy z důvodu adekvátního převedení do českého jazyka

h) **Kompenzace** – nahrazení ztráty určitého důležitého komponentu ekvivalentem (Jak na překlad, cit. 20. 2. 2023)

2.4 Odborný styl

Texty, jejichž překlad je navrhnout v praktické části této bakalářské práce, se řadí do stylu odborného, konkrétně pak do jeho podstylu populárně naučného se zaměřením na historii. Proto je třeba uvést základní informace o těchto stylech, s pomocí kterých lze texty blíže definovat.

Odborný funkční styl je typický pro veřejnou jazykovou komunikaci. Vyskytuje se především v psané podobě, lze se s ním ale setkat i v podobě mluveného slova, například formou přednášky nebo referátu. Odborný styl se vymezuje svou věcností, soustavností, jednoznačností a zřetelností předávaných vědomostí. Využívá se jazyku spisovného, který zajišťuje objektivitu textu. V odborných textech často dominují dlouhá a složitá souvětí. Slovní zásoba je bohatá na termíny a odborné názvy. V rámci odborného

stylu dále lze rozlišit texty prakticky odborné, populárně naučné, učební nebo esejistické. (Čechová a spol. 2008: 222, 223)

Mezi typické útvary odborného stylu lze zařadit disertace, studie, odborné články, referáty, anotace nebo odbornou rešerši. Do odborného stylu se řadí také encyklopedie či pracovní návody. V mluvené podobě je velmi častým útvarem odborného stylu výše zmíněný referát, přednáška nebo debata. (Čechová a spol. 2008: 225-226)

Vymezit přesné hranice odborných textů je ovšem obtížné, obzvláště pokud hledáme hranice mezi texty odbornými a texty krásné literatury. Vhodným příkladem jsou realistické historické romány, které nesou prvky jak vědecky historické, tak prvky typické pro krásnou literaturu. (Gromová a spol. 2010: 78)

2.4.1 Překlad odborného textu

Pro překladatele odborného textu je klíčové znát danou tematickou oblast a ovládat její terminologii jak v jazyce výchozím, tak v jazyce cílovém. Za jeden z hlavních překladatelských problémů v rámci odborných textů lze označit nedostatečný významový vztah mezi termíny. (Gromová a spol. 2010: 81)

V mnoha vědních oborech, jako je například chemie nebo lékařství, bylo již dosaženo normalizace termínů, která přináší značný podíl přesných ekvivalentů, a tím usnadňuje práci překladatele. Přesto je nutné, aby odborný překladatel ovládal všechny postupy překládání a postupy tvoření termínů. Touto schopností předchází tvoření neadekvátních významových posunů a má schopnost řešit obtížné překladatelské problémy. (Gromová a spol. 2010: 82,83)

Při překladu odborného textu je pozornost věnována také přesnosti překládaného výrazu a jeho odpovídajícímu vyjádření v cílovém jazyce. Nepřípustné je také jakékoliv subjektivní vyjádření. Tyto dvě skutečnosti mohou činit potíže při procesu překladu odborného textu v jeho základní podobě. (Gromová a spol. 2010: 87)

2.5 Styl populárně naučný

Tento styl se začal více rozvíjet až v rámci posledních let. Pro styl populárně naučný je typické značné omezení terminologie pouze na potřebné minimum a zároveň přidání vedlejších informací. Texty jsou přizpůsobeny předpokládaným cílovým čtenářům. V textech tedy lze dohledat hovorové vyjadřování, méně náročná souvětí či zjednodušenou slovní zásobu. Se stylem populárně naučným se lze setkat v médiích, jako

jsou novinové články nebo televizní zprávy. Tyto informační kanály se snaží o co nejjasnější a nejjednodušší přenos informací k široké škále příjemců, ve které každý dosahuje jiné úrovně vzdělání. Právě díky této snaze o přizpůsobení srozumitelnosti zpráv všem odvětvím společnosti roste popularita tohoto stylu. (Čechová a spol. 2008: 224)

2.5.1 Překlad populárně naučných textů

Populárně naučný styl je označován jako podstyl stylu odborného. Vyznačuje se především svou nenáročností pro překlad, kdy populárně naučné texty mohou být překládány jak odborníky v dané oblasti, tak i běžnými překladateli. (Číhalová 2022: 19-20)

I styl populárně naučný v sobě skrývá nástrahy překladatelských problémů. V tomto případě se jedná především o terminologii, stejně jako ve stylu odborném. Problém tkví opět v nedostatku ekvivalentů pro danou terminologii v cílovém jazyce. Problém mohou způsobovat i kompozita, která jsou s tématem spojená. Překladatel musí být opět obeznámen se slovní zásobou typickou pro danou oblast nebo mít k dispozici specializovaný slovník těchto pojmů. (Číhalová 2022: 19-20)

3 PRAKTICKÁ ČÁST

3.1 Návrh překladů vybraných sbírek textů

3.1.1 Text č. 1

Alžběta

Jako manželka císaře Františka Josefa, císařovna rakouská a královna uherská (od roku 1854)

Narozena dne 24. prosince 1837 v Mnichově (DE)

Zemřela dne 10. září 1898 v Ženevě (CH)

Sisi

Alžběta, známá pod přezdívkou Sisi, byla dcerou bavorského vévody Maxe a vévodkyně Ludoviky. Roku 1853 se v Bad Ischlu zasnoubila se svým bratrancem, mladým císařem Františkem Josefem. Roku 1854 pak následuje jejich svatba v augustiniánském kostele ve Vídni. Alžběta se stala symbolem zanikající habsburské monarchie a kolem její osoby vznikl ve 20. století výrazný kult. V neposlední řadě i její vražda rukou anarchisty v Ženevě způsobila, že Alžbětin rozmanitý život vždy fascinoval a do dnešního dne fascinuje mnoho lidí.

Alžběta: Dětství pozdější císařovny

Alžběta nebo-li Sisi, jak byla svou rodinou nazývána, přišla na svět 24. prosince roku 1837.

Alžběta byla čtvrté z deseti dětí, které vznikly z manželství mezi Maxmiliánem Bavorským (1808 – 1888) a princeznou Marií Ludovikou (1808 – 1892) – což bylo spojení, které rozhodně nepramenilo z lásky a vyznačovalo se protichůdnými životními představami obou manželů.

Její otec pocházel z vedlejší rodové linie bavorské královské rodiny Wittelsbachů, díky bohatému dědictví byl finančně nezávislý a vedl výstřední životní styl.

Její matka byla dcerou krále Maxmiliána I. Josefa Bavorského a byla zastíněna svými sestrami. Dvě ze sester se provdaly do rakouského císařství: Sofie byla provdána za arcivévodu Františka Karla a Karolína Augusta se roku 1816 vdala za o 24 let staršího císaře Františka I., kterého přežila o 38 let. Další dvě sestry se provdaly do pruského a

saského království. Sama Ludovika kdysi svůj životní styl daleko od velkých evropských dvorů označila za „ustrnulý“.

Díky tomu Alžběta – ačkoli byla úzce spjata s bavorskou královskou rodinou – prožila bezstarostné dětství. Rodina žila v ústraní v paláci vévody Maxe na mnichovské Ludwigsstraße a v letním sídle na zámku Possenhofen u Starnberského jezera. Díky liberálnímu postoji svého otce měla Alžběta na své vysoké společenské postavení netradiční výchovu. Vzpomínka na uvolněnou atmosféru jejího dětství a na těsné pouto, které měla se svými sourozenci, zůstala pro Alžbětu důležitým pilířem po celý její život.

Alžběta a František Josef: Svatba a manželství

Když vídeňský dvůr hledal vhodnou nevěstu pro mladého císaře Františka Josefa, viděla arcivévodkyně Žofie nejvhodnější adeptky v dcerách své sestry Marie Ludoviky.

» Manželství je absurdní instituce. Jako patnáctileté dítě se necháte prodat a složíte přísahu, které nerozumíte a které pak 30 nebo více let litujete a nemůžete ji porušit. «

- Alžběta o manželství; citováno z: Hamann, Brigitte: Alžběta. Císařovna proti své vůli, Mnichov 1981, s. 85

Původně byla pro tento účel vybrána nejstarší dcera Helene, zvaná Néné (1834-1890). Na domluvené schůzce v Bad Ischlu, v létě 1853, se však František Josef zamiloval do mladší sestry Alžběty, která cestovala jako doprovod, a které v té době nebylo ani 16 let.

Svatba se konala 24. dubna 1854 ve Vídni, poté co mladá císařova nevěsta absolvovala „rychloukurz“, pomocí kterého byla připravena na svou budoucí roli. V prvních letech manželství byla Alžběta zdrcena neobvyklým postavením císařovny. Měla potíže přizpůsobit se extrémně konzervativnímu životu na vídeňském dvoře, který se vyznačoval přísnými konvencemi a kde jí nebylo dopřáno žádné soukromí. Vysoce inteligentní a citlivá mladá Alžběta, která nepřikládala velký význam vnější etiketě, nespĺňovala očekávání, která dvorská společnost od císařovny měla. První roky

manželství byly pro Alžbětu traumatickou zkušeností, která položila základ pro její stále zvětšující se odcizení od života na vídeňském dvoře.

Viděla se v roli porodního stroje, který má co nejrychleji zplodit početné, zdravé a nejlépe mužské potomstvo. Mladá císařovna porodila v rychlém sledu tři děti: Nejprve na svět přišla dvě děvčata, Žofie (narozena roku 1855) a Gisela (narozena roku 1856), v roce 1858 se konečně narodil vytoužený syn Rudolf. Ve svých 21 letech byla Sisi matkou již tří dětí.

Alžbětin vztah k prvním třem dětem byl po celý život komplikovaný, protože jí bylo poskytnuto jen málo příležitostí, aby se jako matka intenzivněji věnovala jejich výchově. Důvodem bylo na jedné straně to, že arcivévodkyně Žofie považovala svou snachu za příliš nezralou a neschopnou tohoto úkolu. Na druhou stranu nebylo ve dvorské společnosti obvyklé, aby se císařské matky příliš zabývaly výchovou svých potomků, protože ti byli svěřeni speciálně jmenovaným vychovatelům a vychovatelkám.

Alžběta propadla pocitům vyčerpání a deprese, které ještě umocnila brzká smrt její první dcery Žofie, která zemřela roku 1857 ve věku ani ne 2 let.

Také ve svém manželovi Františku Josefovi, který byl v otázce loajlnosti rozpolcen mezi jeho matkou a ženou, nacházela jen malou oporu. František Josef byl na roli panovníka připravován od útlého dětství a projevoval jen málo empatie a pochopení pro potřeby a obavy jeho mladé manželky.

Alžbětina proměna

Ve třetí dekádě svého života prošla Alžbětina osobnost pozoruhodnou změnou: z nesmělé a dětinské císařovi nevěsty se stala sebevědomá žena se silnou vůlí, která chtěla svůj život utvářet podle sebe.

» I když jsi byla opravdu zlá a nepříjemná, tak tě stále miluji tak nekonečně, že bez tebe nemohu být. «

- Z dopisu Františka Josefa Alžbětě, citováno z: Conte Corti, Egon Caesar: Alžběta. Zvláštní žena, Vídeň 1942, s. 163

Po prvních letech manželství se Alžběta dostala do stavu rezignace. I když se zpočátku snažila naplnit stanovená očekávání do ní vkládaná, brzy upadla do jakéhosi

druhu pasivního odporu. Záhadnou nemoc Alžběty, o které se píšou zprávy od roku 1859, lze chápat také jako útěk před tísnivými situacemi: mladá císařovna si vzala „dovolenou“ z dvorského života, kterému dominovala její tchýně, v podobě dlouhodobých lázeňských pobytů. Povaha vztahu mezi těmito dvěma ženami byla často předmětem diskuze životopisců. Konflikt byl způsoben zcela opačným přístupem obou žen k roli ideální císařovny. Ambiciózní Žofie se tohoto postavení vědomě zřekla a své osobní štěstí obětovala požadavkům dynastie. Na rozdíl od ní se Alžběta v této pozici ocitla nechtěně a role císařovny jí zůstala po celý život.

Půl roku v zimě na přelomu let 1860/61 strávila Alžběta na Madeiře, aby se tělesně i duševně zotavila. O šest měsíců později byla považována za vyléčenou, svůj návrat však odložila o další měsíc, aby mohla podniknout plavbu po Středozemním moří. Poté František Josef naléhal, aby se vrátila domů. Brzy po jejím návratu znovu prodělala recidivu, a tak čtyři měsíce pobývala na Korfu. František Josef znovu naléhal, aby se vrátila, především kvůli dětem. Jako podnět k návratu nechal do Benátek odvést i děti Giselu a Rudolfa. Tam se po dlouhém odloučení znovu setkali se svojí matkou.

Když se Alžběta roku 1861 vrátila ke dvoru, vystupovala k velkému překvapení všech zúčastněných jako sebevědomá žena. Dožadovala se osobní svobody: prosadila například oddělené ložnice, což bylo pro manželské páry na vídeňském dvoře neobvyklé.

Císařovna dospěla do krásné ženy, i přestože byla v mládí popisována jako hezká, ale především jako ostýchavá a dětinská. Vášnivá láska Františka Josefa k jeho ženě sílila – náklonnost, kterou Alžběta neopětovala ve stejné míře. Přesto jejich vztah utvářela velká důvěra a respekt, přičemž Alžběta věděla, jak využít manželovu oddanou lásku pro své vlastní cíle.

Dalším zlomem v Alžbětiných pokusech o dosažení jisté míry nezávislosti bylo ultimátum, které dala Františku Josefovi v roce 1865, a které se týkalo problematických výchovných opatření pro jejich syna Rudolfa. Alžběta mu pohrozila rozchodem, pokud okamžitě nezastaví přísný vojenský výcvik, který neodpovídal povaze citlivého dítěte. Podařilo se jí tak zajistit, aby se výchova utvářela podle buržoazně-liberálních kritérií, což způsobilo poprask na vídeňském dvoře.

V těchto letech se také projevil jediný Alžbětiný politický ambice, a to její masivní podpora projektu Rakousko-uherského vyrovnání, který byl nakonec realizován v letech 1866/67. Alžběta po celý život chovala velké nadšení pro maďarský jazyk a

kulturu. Obdivovala boj Maďarů za svobodu a její velký zájem o maďarské záležitosti vysvětluje její tamní popularitu. Udržovala velmi důvěrný vztah s pozdějším maďarským předsedou vlády Gyulou Andrássem, který je často (a s nejvyšší pravděpodobností nesprávně) označován jako vztah milostný.

S císařovniným nadšením pro Maďarsko souvisí i narození Alžbětiny nejmladší dcery Marie Valerie, která se narodila roku 1868, deset let po prvních třech dětech. Marie Valerie byla vychovávána jako „maďarské dítě“ s maďarskou mateřštinou a byla Alžbětou velmi milována a zbožňována. Císařovna se nyní mohla bez jakýchkoliv zábran věnovat roli matky.

Alžbětin výstřední životní styl

Alžbětin život byl poznamenán snahou dokázat, že za své výsadní společenské postavení vděčí nejen jejímu postavení císařovny, ale také své osobnosti a vlastním úspěchům. Byla přesvědčena o své jedinečnosti a někdy se považovala za nadřazenou svým bližním.

Jedním z rysů, který se projevoval v mnoha jejích aktivitách, byl její sklon k extrémům. Veškerou svou energii soustředila na určitá témata, kterým se věnovala až do vyčerpání. Příkladem může být její vášeň pro Řecko: Naučila se starořečtinu i novořečtinu a na ostrově Korfu si nechala nákladně postavit svůj vysněný zámek „Achilleion“, o který ale brzy po dokončení ztratila zájem.

Totéž platí o uctívání své krásy, čímž je Alžběta známá především u potomstva. Se svými 172 cm byla na ženu své doby neobvykle vysoká. Její mimořádně štíhlá, vysoká postava podtrhla její elegantní vzhled. Velkou pozornost a bohatou péči věnovala své bezchybné pleti a hustým kaštanově hnědým vlasům. Alžbětiným ideálem byla přirozená krása: Téměř nepoužívala make-up nebo parfém, nebyla obětí módy, ani neurčovala žádné módní trendy. Císařovna upřednostňovala decentní oděvy, které její fyzické přednosti spíše zdůrazňovaly, než aby je zastínily. Ačkoli nebyla klasickou krasavicí, uměla Alžběta zaujmout svou auru a vystupováním, na kterém bylo podle současníků něco „pohádkového“. Zároveň však nic nesnášela víc, než když na ní ostatní lidé zírali: Její krása tak byla sama o sobě cílem.

Císařovna se nechala portrétovat jen vybranými malíři, čímž vzniklo jen málo autentických portrétů či fotografií. Většina publikovaných vyobrazení císařovny jsou pouze retušované varianty nebo fotomontáže několika málo autorizovaných portrétů. Neexistují také téměř žádné autentické obrazy nebo fotografie Alžběty z jejích postarších let. V posledních dekádách svého života se na veřejnosti téměř neobjevovala a skrývala svou tvář za závoji, vějíři nebo slunečníky. Chtěla za každou cenu udržet mýtus o své nedostupné kráse.

Také její nadšení pro posilování fyzické kondice se někdy přiklánělo k extrémům: Alžbětu lze označit za sportovkyni s velkou touhou po pohybu. Denně absolvovala extrémně namáhavé pochody a nechala si zřídit tělocvičny (jedna z nich se dochovala v jejím bytě ve vídeňském Hofburgu), což bylo pro dámu z nejvyšší společnosti v té době velmi neobvyklé.

Císařovna měla obzvláště velkou vášeň pro jezdeckví, v němž dosáhla úrovně vrcholové sportovkyně. Díky své enormní vytrvalosti a ochotě riskovat se stala jednou z nejlepších jezdkyň své doby, za což se jí dostalo uznání po celé Evropě. I zde byla Alžběta ochotna za své ambice utratit obrovské peněžní sumy.

Své jezdecké vášně se musela vzdát počátkem 80. let 19. století kvůli zdravotním problémům. Jako kompenzaci se s velkou oddaností začala věnovat poezii, ve které šla ve stopách svého veleváženého idola Heinricha Heineho. Byla to však vášeň tajná, protože její básně, v nichž se vypořádávala velmi kriticky a někdy až zraňujícím způsobem se svým okolím, měly být podle její vůle vydány až 50 let po její smrti. Dnes nejsou Alžbětina díla oceňována pro svou literární kvalitu, ale spíše proto, že přináší osobní svědectví historicky významné osobnosti.

Alžběta jako outsider

Alžběta usilovala o extrémní individualismus, který ji ve světě vídeňského dvora, ovládaném konvencemi, stále více stavěl do role outsidera.

»Ať Titanie k lidem nechodívá,

k čemu jí svět, v němž druha nenajde,

kde tisíc zevlounů se na ni dívá

a zvědavě si šeptá: „Blázen jde!“

Kde nepřízeň ji hlídá se závistí

a každý její skutek zkomolí.

Ať radši vrátí se v kraj onen čistý,

kde příbuzné jí krásné duše dlí.«

- Báseň císařovny Alžběty, citováno z: Hamann, Brigitte: Alžběta. Císařovna proti své vůli, Mnichov 1981, str. 607

Alžběta se netajila svým odporem k zaostalým tradicím vídeňského dvora. Její liberální postoje ji brzy přivedly k pochybnostem o životaschopnosti monarchie. Ve dvorské společnosti se považovala za cizince a stále více se vyhýbala svým císařským povinnostem. Její poslední velké vystoupení na veřejnosti se konalo v roce 1879 u příležitosti výročí stříbrné svatby, kde se objevila po boku Františka Josefa. Město Vídeň uspořádalo velkolepý průvod, který byl také součástí jakéhosi slavnostního otevření nově vybudované Okružní třídy.

Jako císařovna odmítala omezení spojená s jejím postavením, zároveň ale využívala výsad, které ji toto společenské postavení umožňovalo, zejména prostředků na financování svého extravagantního a nákladného životního stylu. Její vášně pohltily obrovské sumy peněz.

Jedním ze způsobů, jak získat svobodu, byla Alžbětina častá touha po cestování. Neklidná mysl císařovny ji vždy vedla k vyhledávání nových destinací. Alžběta milovala otevřené moře a výlety lodí. Její záliba v nekonvenčnosti se projevila i zde: Po vzoru námořníků se nechala potetovat a z plavby na moři se vrátila s kotvou na pravém rameni – k velké nelibosti Františka Josefa.

I v rámci své rodiny se chovala překvapivě nekonvenčním způsobem: Podpořila vztah svého manžela s herečkou Katharinou Schrattovou. Císařovna se tak cítila osvobozena od manželských povinností a viděla, že její muž je v „dobrých rukou“, neboť herečka byla schopna nabídnout stárnoucímu císaři onu atmosféru důvěrné náklonosti a lidského tepla, což mu neklidná císařovna nebyla schopna dát.

Tragickým zlomem v Alžbětině životě byla sebevražda jejího syna Rudolfa v roce 1889. Posílena strachem ze stáří – nyní téměř vždy oblečena v černém – začala pociťovat melancholii a uzavřela se před světem. Alžběta trpěla depresemi a začala si přát smrt.

Díky atentátu, jehož obětí se stala 10. září 1898 na promenádě u Ženevského jezera, se vykoupla z existence, která jí byla stále větší přítěží.

Alžběta našla místo svého posledního odpočinku v kapucínské kryptě ve Vídni.

Po stopách: Císařovna Alžběta

Obrovská popularita, která se císařovně dostala, přišla až posmrtně díky mediální interpretaci jejího životopisu. V posledních desetiletích přerostl zájem o Alžbětin osud někdy až ve skutečný „kult Sisi“.

Zabývání se Alžbětiným životopisem, který je ideální pro ztvárnění zejména v zábavním průmyslu, sahá až do doby německého filmu. Základní kámen mezinárodní popularity však položila filmová trilogie „Sissi“ Ernsta Marischky s mladou herečkou Romy Schneiderovou v roli Alžběty. Fiktivní postava „Alžběta“ je dnes fenoménem popkultury a setkáváme se s ní v muzikálech, v podobě upomínkových předmětů a v nesmírném množství populárně-naučné literatury. „Alžběta“ se stala důležitou značkou cestovního ruchu a nyní je celosvětově považována za nejznámější členku habsburské dynastie: Sisi, „císařovna proti své vůli“, se tak proti své vůli stala představitelkou habsburského cestovního ruchu.

Nejllepší způsob, jak skutečně poznat osobnost Alžběty, je při návštěvě císařských apartmánů ve vídeňském Hofburgu: Zachoval se zde Alžbětin byt, který byl v posledních letech věrně zrekonstruován podle dobových fotografií a uveden do původního stavu. K němu je připojeno Muzeum Sisi, které se zabývá nejen životem císařovny, ale také vznikem mýtu „Sisi“.

Zajímavý přístup k tematizaci dalšího života císařovny jako fiktivní postavy „Sisi“ lze nalézt ve Sbírci císařského nábytku – Muzeu nábytku ve Vídni, kde je vystaven originální nábytek císařské rodiny, který bylo možné vidět ve filmech „Sissi“, kde sloužil jako vybavení příslušných scén.

Také na zámku Schönbrunn, ke kterému měla Alžběta spíše napjatý vztah, jsou četné stopy po císařovnině přítomnosti. Návštěvníci si mohou prohlédnout její částečně

zrekonstruovaný byt a projít se v Hietzingské komorní zahradě podél bývalé jízďárny této milovnice koní. Skrytá a veřejnosti nepřístupná je komorní mlékárna, kde Alžběta chovala speciální dojnice, které císařovně, jež dbala na výživu, dodávaly mléčné výrobky špičkové kvality.

Stejně autentický dojem ze života císařovny můžete získat také v císařské vile v Bad Ischlu, tradičním letním sídle rodiny, kde se dochovaly Alžbětiny obytné prostory a řada památek.

Dalším památným místem na oblíbenou císařovnu je Hermesvilla na západním okraji Vídně: Feudální vila, kterou nechal František Josef postavit uprostřed zelené lesní krajiny zoologické zahrady Lainzer Tiergarten, aby své ženě, toužící po klidu a samotě, poskytl příbytek v blízkosti Vídně, je ve správě vídeňského muzea a je dějištěm různých výstav.

V Bavorsku, Alžbětině rodišti, je hledání stop poněkud složitější: Dům Alžbětiniých rodičů v Mnichově, Palác vévody Maxe, byl v letech 1937/1938 na Hitlerův příkaz zbořen a nahrazen budovou banky. Sisiin milovaný zámek Possenhofen byl v 80. letech 20. století po desetiletích zanedbávání přebudován na luxusní bytový komplex a dnes již nemá původní podobu.

V Maďarsku, „domovu Alžbětina srdce“, připomíná blízké vazby královny-císařovny především zámek Gödöllő nedaleko Budapešti. Poté, co byl zámek dlouhou dobu využíván jako vojenská kasárna, prošel v 90. letech 20. století rozsáhlou rekonstrukcí.

Alžbětin byt na Budínském hradě byl bohužel zničen během druhé světové války, stejně jako „Památní muzeum královny Alžběty“, které bylo zřízeno v maďarské královské rezidenci již v roce 1908 na památku populární Erzsebet királyné (maďarsky: královna Alžběta).

V původním stavu se také jen částečně dochoval Alžbětin „vysněný zámek“ Achilleion na Korfu: Poté, co Alžběta ztratila zájem o antickou budovu, která byla postavena s obrovskými náklady, byl Achilleion v roce 1907 prodán německému císaři Vilémovi II. Dnes je v něm mimo jiné malé muzeum na památku Alžběty.

3.1.2 Text č. 2

Ikona krásy

V těchto letech si Alžběta vypěstovala nejen velké politické sebevědomí, ale byla také na vrcholu své krásy. Sisi byla považována za nejkrásnější ženu Evropy, ale za jejím přirozeně půvabným vzhledem také spočívala tvrdá disciplína. Do popředí se dostala strava, sport a osobní hygiena.

PÉČE O VLASY

Alžběta za svou pověst krásné ženy vděčila především svým vlasům, které vyžadovaly velmi nákladnou péči. Každé tři týdny se vlasy myly směsí koňaku a vejce. Tato procedura trvala celý den a prováděla ji Alžbětina vlastní kadeřnice Fanny Angererová, provdaná Feifalíková.

Paní Feifalíková dříve pracovala v divadle v Hofburgu. Císařovna si všimla, jak jsou herečky nádherně učesané a bez dalších okolků si ji z divadla odvedla. Od této doby vznikaly slavné pletené účesy, které Alžběta nazývala jako „profilové účesy“. Pokusy mnoha žen o napodobení těchto účesů selhaly, protože jen málokterá se dokázala přiblížit císařovnině objemu vlasů a kadeřníci jednoduše nedokázali zvládnout Fannyninu techniku zaplétání. Brzy Alžběta dovolila Fanny, aby jí upravovala vlasy, a dokonce se zdržela veřejných vystoupení, když kadeřnice nebyla k dispozici. Fanny byla jediná, kdo dokázal vyhovět Alžbětiným požadavkům a stala se tak nepostradatelnou.

Císařovna využívala čas strávený každodenní péčí o vlasy ke studiu jazyků a konverzaci se svými učiteli. Jeden z jejích učitelů řečtiny, Konstantin Christomanos, který byl svědkem kadeřnických procedur, popsal: „(...) Bílýma rukama prohrábla vlny vlasů, pak je zvedla a sahala na ně jako na samet nebo na hedvábí, omotala si je kolem paží jako proudy, které chce zachytit, protože nechtějí téci, ale odletět, rozdělila jednotlivé vlny hřebenem ze zlatavě žlutého jantaru (...).“

Kromě těchto nádherných vlasů byla okouzující i Alžbětina bezchybná pleť a její štíhlé vysoké tělo. Samozřejmě Sisi neměla dar od přírody, za vším stála rozsáhlá péče. Drahocenné produkty, které císařovna používala, se pro ni vyráběly podle přesných

receptur ve dvorní lékárně. Znamé byly „Krém Celeste“ a „Chladivý krém“. První jmenovaný obsahoval živiny pro pleť, pečoval o ni a dodával jí jemný lesk. Druhý obsahoval tuky a oleje, díky kterým byla zachována pružnost pokožky. Obsažený včelí vosk navíc působil proti zarudnutí. Chladivý pocit při nanášení tohoto přípravku na pokožku dal krému jeho název.

Kdekoliv se Alžběta objevila, vzbudila obdiv a pozornost. Byli i tací, kteří cestovali do rezidenčního města speciálně právě za legendárně krásnou císařovnou. Americký vyslanec ve Vídni napsal roku 1864 své matce: „Císařovna je, jak jsem Vám často říkal, zázrak krásy – vysoká a štíhlá, krásně tvarovaná, s bohatými světle hnědými vlasy, nízkým řeckým čelem, něžnými očima, velmi červenými rty se sladkým úsměvem, jemným, melodickým hlasem a chováním, které je zčásti plaché a zčásti velmi půvabné.“ O rok později měl příležitost sedět vedle Sisi u příležitosti dvorní večeře. Svůj dojem popsal takto: „No, řeknu Vám, byla naprosto úchvatná. Její krása letos ještě nabrala na síle a stala se ještě zářivější, více okouzlující, dokonalejší (...).“

Sisiina rostoucí krása se v průběhu let stávala přítěží, protože každý nedostatek, ať byl sebemenší, byl nejen zaznamenán, ale i komentován. Každé její veřejné vystoupení se tak stalo zkouškou nervů. Alžběta byla na svůj vzhled pyšná, ale příliš stydlivá na to, aby si užila pozornost, kterou přitahovala. Její plachost ji vedla k tomu, aby se vyhýbala zvědavým pohledům. Není divu, že doplňky jako obličejové závoje a vějíře se staly stálými společníky mladé Alžběty. I stárnoucí císařovna byla pro mnoho svých současníků zvláštní fascinací. Hraběnka Irma Sztárayová, její poslední společnice, napsala o 58leté Alžbětě v roce 1895 toto: „To, čím se císařovna na první pohled vyznačovala a co ji vyzdvihovalo nad všechny, byla dokonalá harmonie, která dodávala její postavě půvab a jejím pohybům nevýslovnou ladnost.“

Smrt rukou vraha

ALŽBĚTINA POSLEDNÍ CESTA

V září roku 1898 odjela Alžběta na čtyřtýdenní pobyt do Švýcarska. Cílem cesty byl Grand Hotel v oblasti Caux. 9. září navštívila Alžběta baronku Julii Rothschildovou na jejím venkovském sídle Pregny. Stejně jako hraběnka z Hohenembsu se císařovna 9. září večer nastěhovala do svého pokoje v ženevském hotelu Beau Rivage, kam se

vrátila v 10:00 po prohlídce města a po nákupech pro Marii Valerii a vnoučata. Alžběta si objednala snídani na další den a pak si šla lehnout.

Ráno 10. září se císařovna probudila v dobré náladě a vypadala svěže. Nebyla unavená, i když usnula až kolem druhé hodiny ranní. Když byla učesaná a oblečená, opustila v doprovodu své dvorní dámy hotel a vydala se na další nákupy. Zpáteční cesta lodí do Caux byla plánovaná na 13:40. Cestou z hotelu k přístavišti si ani jedna z dam nevšimla, že je už nějakou dobu pozoruje mladý muž. Když ho hraběnka Sztárayová spatřila, běžel už atentátník k císařovně a bleskově ji bodl do srdce tříhranným pilníkem, který si předem nabrousil.

Luigi Luchenu bylo pouhých pětadvacet let, rané dětství prožil v sirotčinci a musel snášet velkou bídu. Třídní rozdíly a jeho vlastní život na úrovni životního minima způsobily vzrůst jeho nenávisti k aristokratickým a bohatým vrstvám. Plánování jeho atentátu spustilo krvavé potlačení dělnického povstání v Miláně v roce 1898. Jeho obětí se měl stát princ Orléanský. Z novin se ale Lucheni dozvěděl o pobytu císařovny Alžběty v Ženevě.

Rána, kterou císařovně způsobil, byla tak malá, že si jí Alžběta nevšimla. Silou úderu spadla na zem, ale hned se zase zvedla a v různých jazycích poděkovala lidem, kteří jí přispěchali na pomoc. Sukni, která se jí při pádu zaprášila, jí vyčistili a pak dámy spěchaly k ložnímu přístavišti a nastoupily na parník. Když na palubě ztratila vědomí a ostatní si uvědomili závažnost zranění, loď se otočila a zakotvila přímo u jezerní promenády před hotelem. Alžběta byla na provizorních nosítkách přenesena do hotelu Beau Rivage. Okamžitě přivolaní lékaři již nedokázali smrtelně zraněnou císařovnu zachránit.

Lucheni byl držen na místě činu a hrdě se nechal odvést. Když se dozvěděl o císařovnině smrti, zvítězil. Chtěl na sebe znovu upozornit veřejnou popravou, ale místo trestu smrti byl odsouzen k doživotnímu vězení. Dvanáct let po atentátu byl nalezen mrtvý ve své cele. Oběsil se na opasku.

Mrtvé tělo císařovny bylo 15. září převezeno vlakem do Vídně a uloženo v uzavřené rakvi v kapli Hofburg. Dne 17. září 1898 proběhlo v kapucínské císařské kryptě slavnostní vysvěcení. Císařova dcera Marie Valerie napsala: „Teď to přišlo tak, jak si vždy přála, rychle, bezbolestně, bez lékařských konzultací, bez dlouhých úzkostných dnů a obav o vlastní život.“

4 KOMENTÁŘ K PŘEKLADU

Oba texty, které byly vybrány k překladu v této bakalářské práci pojednávají o životě Alžběty Bavorské, známé pod přezdívkou Sisi. Oba texty jsou dílem schönbrunnských historiků. Čtenáře mají především informovat a vzdělávat ohledně panovnického rodu Habsburků, především pak přináší svědectví o životě císařovny Alžběty. Autorka této bakalářské práce texty vybrala především kvůli subjektivní zálibě v osobě císařovny Sisi, se záměrem rozšířit si během překladu své znalosti o této panovnici. Autorka před samotným překladem provedla rozsáhlou rešerši na dané téma. Tato rešerše mimo jiné zahrnovala i návštěvu bývalých obydlí císařovny ve Vídni a zhlédnutí několika dokumentárních filmů.

První text pochází z internetového zdroje *Die Welt der Habsburger*. Jedná se o populárně naučný objektivně psaný text, u kterého jsou uvedeny všechny prameny, ze kterých informace vychází. Autorem je Martin Mutschlechner, zaměstnanec výzkumného a dokumentačního oddělení zámku Schönbrunn. Nikde není uvedeno přesné datum vydání textu, ale webová stránka, odkud text pochází, byla vytvořena roku 2010. Text je členěn do několika kapitol, které chronologicky popisují Alžbětin život od narození až po smrt. Aktuální je především kapitola, kde autor popisuje Sisiin dopad na rakouskou kulturu a její posmrtný vliv nejen na turistický ruch tohoto státu. Informace jsou jasné a přehledně členěné do odstavců. Každá kapitola je uvedena nadpisem a je doprovázena obrázky. Autorka se rozhodla ponechat nadpisy všech kapitol v původní velikosti za účelem co nejvěrnějšího napodobení formátování původního textu.

Druhý text byl vybrán z knihy *Elisabeth – Kaiserin und Königin*. Knihu vydalo kulturně - provozní oddělení zámku Schönbrunn, kde byla i zakoupena. Kniha je psána objektivně, informace vychází z pravdivých událostí. Za cílovou skupinu lze označit především turisty, text ale může posloužit také např. jako zdroj pro odbornou práci. Autory jsou Olivia Lichtscheidl a Michael Wohlfart. Kniha byla vydána roku 2016. Kromě biografických údajů je kniha doplněna i o detaily z císařovny zajímavé rutiny, ať už stravovací, zkrášlovací nebo sportovní. V knize lze nalézt také fotografie zobrazující Alžbětin soukromý život a osobní věci. Text se dělí do odstavců, v celé knize najdeme 6 kapitol, které se dělí na další podkapitoly. K překladu byly vybrány dvě kapitoly, které doplňují informace z předešlého textu, konkrétně jsou překládány strany 29-35 a 76-79. I v tomto případě se autorka rozhodla pro co nejvěrnější napodobení

původního textu a ponechala nadpisy kapitol v původní velikosti a fontu. Překladu popisků fotografií obsažených v knize je věnována kapitola 4.1.

Za největší problémy v překladu autorka považuje komposita, archaismy, abstrakta a geografické názvy, kterým je na následujících stránkách věnována pozornost. Komentář uzavírá shrnutí, které pojednává o překladatelských procesech a postupech, které v průběhu překladu této slovní zásoby dominovaly.

4.1 Překlad popisků obrázků

Autorka se do překladu textu č. 2 rozhodla nezahrnout obrázky, především kvůli jejich grafické náročnosti, a také pro dobrou přehlednost překladu. Obrázky a dobové fotografie jsou obsaženy v příloze této bakalářské práce, konkrétně 9.2 Text č. 2. Překladu popisků, které k obrázkům a fotografiím náleží, se bude věnovat tato kapitola:

Kapitola – Ikona krásy, str. 29, 32, 33, 35:

- **Popisek:** Kaiserin Elisabeth in Balltoilette mit Diamantsternen; Ölgemälde von Franz Xaver Winterhalter, 1865
- **Překlad:** Císařovna Alžběta v plesové róbě s diamantovými hvězdami; olejomalba Franze Xavera Winterhaltera, rok 1865
- **Popisek:** Reisettoilettekoffer der Kaiserin Elisabeth
- **Překlad:** Cestovní toaletní kufřík císařovny Alžběty
- **Popisek:** Die persönliche Friseurin der Kaiserin: Franziska Feifalik; historische Fotografie, um 1865
- **Překlad:** Osobní kadeřnice císařovny: Franziska Feifalik; historická fotografie, kolem roku 1865
- **Popisek:** Schönheitsrezepte der Kaiserin Elisabeth
- **Překlad:** Recepty na krásu¹ císařovny Alžběty
- **Popisek:** Frisiermantel der Kaiserin Elisabeth

¹ Popisy různých zkrášlovacích procedur (pozn. autorky této bakalářské práce)

- **Překlad:** Župan císařovny Alžběty, používaný při kadeřnických procedurách
- **Popisek:** Reisewaschgarnitur der Kaiserin Elisabeth
- **Překlad:** Cestovní sada na mytí císařovny Alžběty

Kapitola – Smrt rukou vraha, str. 77-79

- **Popisek:** Das Hotel Beau Rivage in Genf; Korrespondenzkarte, 1898
- **Překlad:** Hotel Beau Rivage v Ženevě; korespondenční lístek, rok 1898
- **Popisek:** Die Feile, mit der Kaiserin Elisabeth ermordet wurde
- **Překlad:** Pilník, kterým byla císařovna Alžběta zavražděna
- **Popisek:** Der Begräbniszug in Wien; Xylografie, 1898
- **Překlad:** Pohřební průvod ve Vídni, xylografie, rok 1898
- **Popisek:** Der Sarg der Kaiserin vor der Kapuzinergruft; Korrespondenzkarte, 1898
- **Překlad:** Rakev císařovny před kapucínskou kryptou; korespondenční lístek, rok 1898
- **Popisek:** Die Totenmaske der Kaiserin
- **Překlad:** Posmrtná maska císařovny

4.2 Překladatelské problémy

4.2.1 Komposita

Nejčastější překladatelský problém představovala německá komposita, nebo-li sloučeniny. V německém jazyce se jedná o zcela běžný jev, kdy se dvě nebo více slov spojí v jeden celek. Komposita jsou složena ze slova základového, pomocí kterého lze určit rod. Druhou část tvoří slovo určovací, které sémanticky blíže určuje slovo základové. (Uhrová 1996: 91, 92)

Kapitola obsahuje výčet komposit, která pro autorku v průběhu překladu představovala problém. Výčet se skládá z představení vybraného komposita v kontextu, zvoleného překladu a komentáře, který popisuje postup překladu.

- **die Auseinandersetzung**

- **Kontext:** Die enorme Popularität, die die Person der Kaiserin erfahren hat, entstand erst posthum dank der medialen Auseinandersetzung mit ihrer Biografie.
- **Překlad:** interpretace
- **Komentář:** Při překladu výrazu *die Auseinandrersezung* se nabízelo velké množství českých ekvivalentů. Tištěný slovník Fraus uvádí možnosti jako *výměna názorů, hádka* nebo *spor*. Jinak tomu není ani v případě online překladačů, díky kterým k možným variantám překladu lze přidat slova jako *diskuze, rozepře* nebo *výklad* (Google překladač). Nic ze zmíněných výrazů ovšem zcela nezapadá do kontextu. Autorka se proto rozhodla výraz nepřekládat doslovně a zvolila překlad pomocí slova *interpretace*, který vystihuje význam věty.

- **der Schnellsidekurs**

- **Kontext:** Die Hochzeit fand am 24. April 1854 in Wien statt, nachdem die junge Kaiserbraut im „Schnellsiedekurs“ auf ihre zukünftige Rolle vorbereitet worden war.
- **Překlad:** rychlokurz
- **Komentář:** Doslovný překlad tohoto komposita by zněl *rychlý vedlejší kurz*. Autorka se rozhodla provést internetovou rešerši, ani ta ovšem nebyla zcela úspěšná. Online překladač DeepL nabídl překlad *rychlý kurz vaření*, což neodpovídá významu věty. Výraz *die Schnellsidekurs* nebyl k nalezení ani v žádném jiném článku, ze kterého by bylo možné překlad lépe vyvodit. Autorka se rozhodla použít překlad pomocí pouze jednoho lexému, tedy *rychlokurz*, který význam původního slova nejlépe vystihuje a zároveň zapadá do kontextu.

- **der Paukenschlag**

- **Kontext:** Sie setzte somit durch, dass die Erziehung nach bürgerlich-liberalen Kriterien gestaltet wurde, was am Wiener Hof einem Paukenschlag gleichkam.

- **Překlad:** poprask
- **Komentář:** Nejbližší doslovný překlad tohoto výrazu by mohl představovat *úder na buben* nebo *bubnování*. Autorka se rozhodla pro internetovou rešerši, která byla úspěšná. *Der Paukenschlag* má podle internetové stránky de.wiktionary.org dva významy. Prvním je právě *úder na buben*, druhým významem je označení pro pozoruhodnou událost. Na stejné webové stránce lze nalézt také synonymum *der Eklat*, tedy *rozhnutí* nebo *skandál*. Autorka se rozhodla pro rešerši synonym, při které za nejvhodnější označila výraz *poprask*.
- **der Aushängeschild**
 - **Kontext:** Sisi, die „Kaiserin wider Willen“, wurde so gegen ihren Willen zum Aushängeschild des Habsburg-Tourismus.
 - **Překlad:** představitelka
 - **Komentář:** Český ekvivalent by představoval *vývěsný štít* nebo *reklamní poutač*. Online překladač DeepL přeložil výraz v kontextu věty právě jako *představitelka*. Internetová rešerše na stránce www.dwds.de, nabízela několik definic. Nejpříhodnější se pro autorku zdála definice *použít někoho jako reklamní poutač pro nějakou věc*. Autorka se rozhodla zvolit již zmíněný výraz *představitelka*, který nejlépe zapadal do kontextu v českém jazyce.
- **der Fremdkörper**
 - **Kontext:** Sie sah sich als Fremdkörper in der Hofgesellschaft und entzog sich zunehmend ihren Verpflichtungen als Kaiserin.
 - **Překlad:** cizinec
 - **Komentář:** Výraz *der Fremdkörper* je podle slovníku Fraus používán jako termín v medicíně a jeho překlad zní *cizí těleso*. Tento ekvivalent ovšem v tomto případě nelze použít. Autorka se rozhodla pro použití výrazu *cizinec*, který zachovává charakter slova v překládané větě a zásadně se neliší od původního výrazu.
- **die Steckbrieffrisuren**
 - **Kontext:** Von dieser Zeit an entstanden die berühmten Flechtfrisuren, die Elisabeth als „Steckbrieffrisuren“ bezeichnete.
 - **Překlad:** profilové účesy

- **Komentář:** Český překlad pro kompositum *Steckbrieffrisuren* byl stěží dohledatelný. Žádný z překladačů ani slovníků nebyl nápomocný, stejně tak internetová rešerše nebyla úspěšná. Autorka se proto rozhodla pro kontaktování odbornice², která ji doporučila použít pojem *profilové účesy*.
- **die Frisierszene**
 - **Kontext:** Einer ihrer Griechischlehrer, Konstantin Christomanos, der einer Frisierszene beiwohnte, (...).
 - **Překlad:** kadeřnické procedury
 - **Komentář:** Doslovný překlad by zněl *kadeřnická scéna*. Tento výraz v českém jazyce lze použít, ale v tomto případě zcela nezapadá do kontextu přeložené věty. Výraz bohužel nenabízí ani vhodná synonyma, ze kterých by byl vhodný překlad vyvoditelný. Autorka se proto podle vlastního uvážení rozhodla pro slovní spojení *kadeřnické procedury*, které bude pro česky mluvícího čtenáře více srozumitelné.
- **der Schönheitskult**
 - **Kontext:** Ebenso verhält es sich mit dem Schönheitskult, für den Elisabeth vor allem in der Nachwelt bekannt ist.
 - **Překlad:** uctívání krásy
 - **Komentář:** Kompositum *Schönheitskult* při překladu představovalo výrazný problém. Doslovný překlad zní *kult krásy*, což je slovní spojení, která dále není blíže definováno a samo o sobě by mohlo představovat potíže při snaze o pochopení významu slova. Autorka se rozhodla pro rešerši, při které se věnovala především výrazu *der Kult*. Snažila se najít vhodná synonyma, která by byla nápomocná při překladu slova. Internetový slovník slovník.seznam.cz výraz přeložil jako *kult, uctívání, zbožňování*. Vzhledem k faktu, že císařovna Sisi byla pro svou krásu celoživotně i posmrtně uctívána a sama si své krásy vážila a pečovala o ní, rozhodla se autorka pro použití slovního spojení *uctívání krásy*.

4.2.2 Archaismy

Archaismus je označení pro slovní zásobu, která se v současné době již neužívá. Může se jednat jak o slova, která jsou zastaralá, tak i ta, která již zcela vymřela. Proces, při kterém se slovo stane archaismem, může mít několik podob, např.: je nahrazeno

² Bc. Ludmila Zieglerová, pedagožka vyučující předmět Historie účesů na SOU Domažlice

vhodnějším synonymem nebo zcela zaniká jev (povolání, jméno), které slovo označuje. (Schippan 1984: 259,260)

Níže se nachází výčet archaismů, které lze najít v překládaných textech. U každého je uveden kontext, kdy je slovo uvedeno ve větě, zvolený překlad a popis postupu překladu.

- **verbauern**

- **Kontext:** Zwei weitere Schwestern heirateten in das preußische und sächsische Königshaus. Ludovika selbst bezeichnete ihren Lebensstil fernab der großen Höfe Europas einmal als „verbauert“.
- **Překlad:** ustrnulý
- **Komentář:** Velký překladatelský problém pro autorku představoval archaismus *verbauern*. Žádný ze slovníků jak tištěných, tak internetových nenabízel vhodnou variantu překladu. Pomocí internetové rešerše autorka dohledala alespoň seznam synonym, který byl uveden na webové stránce de.wiktionary.org. Jedná se o synonyma jako *zchátrat*, *hynout*, *zakrnět*, *pustnout* nebo *otupit se*. Autorka se snažila co nejtěsněji držet význam těchto výrazů. Po vypracování seminární práce³, která se věnovala snaze o nalezení vhodného překladu tohoto slova, se autorka rozhodla pro výraz *ustrnulý*. Toto slovo nejlépe zapadalo do kontextu a zároveň neslo význam již zmíněných synonym.

- **sekkant**

- **Kontext:** Wenn Du auch recht böse und sekkant warst, so hab ich Dich doch so unendlich lieb, daß ich ohne Dich nicht sein kann.
- **Překlad:** nepříjemný
- **Komentář:** Austriacismus *sekkant* představuje archaismus, jehož četnost je podle webové stránky dwds.de téměř nulová. Na stejné internetové stránce ovšem lze dohledat význam slova, který je vyjádřen pomocí synonym. Autorce byla nabídnuta synonyma jako *únavný*, *dotěrný*, *pronikavý* a také *nepříjemný*. Vzhledem ke kontextu věty se autorka rozhodla zvolit právě výraz *nepříjemný*, který autorce doporučil také překladač DeepL.

³ Übersetzungsproblem, seminář PKN2

- **hochverehrt**

- **Kontext:** Als Kompensation widmete sie sich mit großer Hingabe der Dichtkunst, in der Nachfolge ihres hochverehrten Idols Heinrich Heine.
- **Překlad:** velevážený
- **Komentář:** Podle webové stránky dwds.de četnost adjektiva *hochverehrt* výrazně klesá a začíná se přibližovat nule. Internetový slovník dudn.de uvádí nejnižší stupeň frekvence používání tohoto výrazu, mnohem častěji se dnes již používá výraz *sehr verehrt*. Autorka váhala mezi několika variantami překladu, a to *velmi uctíváný*, *velmi ctěný* nebo *velmi vážený*. Po dokončení internetové rešerše se autorka rozhodla pro použití výrazu, jehož četnost klesá i v českém jazyce, tedy *velevážený*.

4.2.3 Abstrakta

Originální texty byly taktéž bohaté na abstrakta, jejichž ekvivalent v češtině byl s těžší k nalezení. Často bylo nutné pouze převzít hlavní myšlenku slova a nahradit ho vhodnějším výrazem, slovním spojením nebo celou vedlejší větou.

Následující seznam uvádí abstrakta, která autorce při překladu činila potíže. K překladatelskému problému je vždy uvedena věta, pomocí které čtenář lépe porozumí kontextu, zvolený překlad a popis postupu překladu.

- **die Herzensheimat**

- **Kontext:** In Ungarn, der „Herzensheimat“ Elisabeths erinnert v. a. Schloss Gödöllö bei Budapest an die enge Verbundenheit der Kaiserin-Königin.
- **Překlad:** domov Alžbětina srdce
- **Komentář:** Abstraktum *Herzensheimat* nepředstavovalo při překladu výrazný problém. Doslovný překlad by zněl *domov srdce*, což je výraz, který se v českém jazyce nepoužívá. Proto autorka zvolila výstižnější překlad *domov Alžbětina srdce*.

- **die Trendsetterin**

- **Kontext:** So benutzte sie kaum Make-up oder Parfum, war kein Fashion-Victim oder keine Trendsetterin in Sachen Mode.
- **Překlad:** určovat módní trendy
- **Komentář:** Překlad výrazu *die Trendsetterin* nepředstavoval výrazný problém. Doslovný ekvivalent v českém jazyce by ovšem zněl *nastavovačka trendů*, z čehož význam lze pochopit, ale čeština takové

slovní spojení nepoužívá. Vzhledem ke kontextu a snaze o správné pochopení celé věty se autorka rozhodla pro překlad pomocí slovního spojení *určovat módní trendy*, které je v českém jazyce běžné.

- **feengleich**

- **Kontext:** Obwohl keine klassische Schönheit, beeindruckte Elisabeth durch ihre Aura und ihr Auftreten, die ihr laut dem Urteil der Zeitgenossen etwas „Feengleiches“ gaben.
- **Překlad:** pohádkové
- **Komentář:** Při překladu výrazu *feengleich* nebyl nápomocný žádný slovník. Doslovný překlad by zněl *stejně víly*, což neodpovídá kontextu věty. Stejně tak se autorce nepodařilo najít žádná synonyma ani údaj o četnosti použití výrazu. Překlad *pohádkový*, který se autorka rozhodla použít, nabídl až překladač DeepL.

- **die Gewaltmärsche**

- **Kontext:** Sie absolvierte tägliche Gewaltmärsche (...).
- **Překlad:** Denně absolvovala extrémně namáhavé pochody (...).
- **Komentář:** Výraz *die Gewaltmärsche* je dalším příkladem toho, že čeština využívá jiných prostředků slovo tvorby než němčina. Ekvivalentem v češtině by bylo slovní spojení *nucené pochody* nebo *násilné pochody*, což zcela neodpovídá významu věty. Autorka se proto místo doslovného překladu rozhodla použít definici, kterou našla na webové stránce de.wiktionary.org: *in extremer Weise anstrengender Marsch*. Po překladu do češtiny: *extrémně namáhavé pochody*.

- **das Winterhalbjahr**

- **Kontext:** Elisabeth verbrachte das Winterhalbjahr 1860/61 auf Madeira, um sich körperlich und seelisch zu erholen.
- **Překlad:** Půl roku v zimě na přelomu let (...).
- **Komentář:** Abstraktum *Winterhalbjahr* představovalo při překladu výrazný problém. V češtině se nenabízí žádný vhodný ekvivalent. Doslovný překlad nabízí několik variant – *zimní půlrok*, *zimní pololetí* či *zimní semestr*, z čehož význam lze pochopit, ale čeština by takováto slovní spojení v kontextu překládané věty nepoužila. Autorka se proto rozhodla upustit od doslovného překladu a místo něj použít běžnější slovní spojení *půl roku v zimě na přelomu let...*

- **die körperliche Ertüchtigung**
 - **Kontext:** Auch ihre Begeisterung für körperliche Ertüchtigung hatte zuweilen den Hang zum Extremen:
 - **Překlad:** posilování fyzické kondice
 - **Komentář:** Při překladu abstraktního slovního spojení *körperliche Ertüchtigung*, představoval pro autorku překladatelský problém výraz *Ertüchtigung*. Toto substantivum nebylo k nalezení v žádném tištěném slovníku, který měla autorka k dispozici. Při internetové rešerši lze dohledat více variant překladu. Jako první byla nabídnuta varianta *renovace, rekonstrukce* (DeepL). Internetový slovník Lingea doporučil *zocelení*. Právě až Google překladač nabídl variantu *cvičení, výcvik*, což odpovídalo významu věty. Pro ověření autorka vyhledala definici slova, která na webové stránce de.wiktionary.org zněla následovně: *dostat se do kondice fyzickým cvičením nebo si udržovat kondici*. Autorka se rozhodla pro volnější způsob překladu a zahrnula do něj právě slovo *kondice* z přeložené definice.
- **die Weltabgewandtheit**
 - **Kontext:** Verstärkt durch die Angst vor dem Alter flüchtete sie – nunmehr fast ausschließlich in schwarz gekleidet – in Melancholie und Weltabgewandtheit.
 - **Překlad:** uzavřela se před světem
 - **Komentář:** Doslovný překlad by zněl *odtržení od světa, odpojení od světa, lhostejnost vůči světu* nebo *odklon od světa*. Na webové stránce duden.de je k dispozici seznam synonym tohoto výrazu. Mezi ty nejvýstižnější by autorka zařadila *die Klausur - osamocení, die Einsamkeit - samota, die Isolation - izolace* a *das Weltabgewandtsein - být vzdálený světu*. Autorka se rozhodla použít slovní spojení *uzavření se před světem*, které podle ní nejlépe vystihují pocity, které chtěl původní autor zachytit a zároveň je běžně používáno v českém jazyce.
- **die Sorgentage**
 - **Kontext:** Die Kaisertochter Marie Valerie schrieb: „Nun ist es gekommen wie sie es immer wünschte, rasch, schmerzlos, ohne ärztliche Beratungen, ohne lange, bange Sorgentage für die Ihren.“
 - **Překlad:** úzkostné dny

- **Komentář:** Výraz *die Sorgentage* bohužel v češtině nemá přesný ekvivalent. Doslovný překlad by zněl *dny starostí* nebo *dny obav*. Tyto výrazy by pro čtenáře mohly být srozumitelné, ovšem v češtině se taková slovní spojení příliš nepoužívají. Při internetové rešerši autorka často narazila na webové stránky, které nabízejí pomoc lidem, které tíží právě tzv. *Sorgentage*. Rozhodla se proto pro použití výrazu *úzkostné dny*, který je v českém jazyce využíván.

4.2.4 Geografické názvy

U geografických názvů představovalo největší překážku rozhodnutí, zda název překládat do českého jazyka či ho ponechat v originálním znění. Autorka se rozhodla přeložit pouze ty, u kterých existuje oficiální název v českém jazyce nebo je možné přeložit alespoň část názvu.

Následující výčet zobrazuje problematické geografické názvy v kontextu, uvádí zvolený překlad a popis postupu překladu.

- **die Hietzinger Kammergarten**

- **Kontext:** BesucherInnen steht ihr zum Teil rekonstruiertes Appartement zur Besichtigung offen, und man kann im Hietzinger Kammergarten entlang der ehemaligen Reitbahn der Pferdenärrin spazieren.
- **Překlad:** Hietzingská komorní zahrada
- **Komentář:** Při překladu názvu *Hietzinger Kammergarten* se autorka rozhodla nejprve pro internetovou rešerši, při které bylo zjištěno, že tento geografický název bohužel nemá český ekvivalent v českém jazyce. Autorka se rozhodla najít informace o každém slově zvlášť a následně se pokusit vyvodit vhodný překlad. Výraz *Hietzinger* je odvozen od slova *Hietzing*, což je podle cs.wikipedia.org čtvrť ve Vídni a do češtiny se nepřekládá. Kompositum *Kammergarten* do českého jazyka lze přeložit, a to doslovným způsobem, tedy *komorní zahrada*. Podle internetové stránky belvedere.at/kammergarten se jedná o zámecké zahrady, které byly vyhrazeny pouze pro panovníky a jejich nejbližší. Zvolený překlad tedy zní *Heitzingská komorní zahrada*.

- **Lainzer Tiergarten**

- **Kontext:** (...) Die feudale Villa, die Franz Joseph inmitten der grünen Waldlandschaft des Lainzer Tiergartens errichten ließ, (...).
 - **Překlad:** zoologická zahrada Lainzer Tiergarten
 - **Komentář:** Překlad názvu *Lainzer Tiergarten* začal internetovou rešerší. Podle webové stránky wien.gv.at se jedná o rekreační oblast a přírodní rezervaci, která funguje dodnes. Český překlad by zněl *Lainzerská zoologická zahrada*, tento výraz ale nebyl při internetové rešerši k nalezení. Nejedná se totiž o oficiální název v češtině a všechna česká média uvádí nepřeložený výraz *Lainzer Tiergarten*, který se autorka rozhodla ponechat i v tomto případě.
- **die Ringstraße**
 - **Kontext:** Ihr letzter großer Auftritt in der Öffentlichkeit fand 1879 anlässlich der Silberhochzeit an der Seite Franz Josephs statt, als die Stadt Wien einen großangelegten Umzug veranstaltete, der zugleich eine Art Eröffnungsfeier für die neu erbaute Ringstraße darstellte.
 - **Překlad:** Okružní třída
 - **Komentář:** Doslovný překlad by v českém jazyce zněl *okružní ulice*. Nabízejí se ovšem i výrazy jako *silniční okruh* (překladač Google), *okružní křižovatka*, *obchvat* nebo *objízdna trasa* (DeepL). Stejně jako v přecházejících případech se autorka rozhodla pro internetovou rešerši, která byla úspěšná. Podle cs.wikipedia.org existuje český překlad a představuje ho právě zvolený výraz *Okružní třída*, používá se ale i označení *Vídeňský Ring*. Po rešerši internetových článků autorka zvolila používanější překlad, tedy *Okružní třída*.

4.2.5 Překlad básně

Báseň v originálním znění:

Nicht soll Titania unter Menschen gehen

In diese Welt, wo niemand sie versteht,

Wo hunderttausend Gaffer sie umstehen,

Neugierig flüsternd: Seht, die Närrin, seht!

Wo Mißgunst neidisch pfllegt ihr nachzuspähen,

Die jede ihrer Handlungen verdreht,
Sie kehre heim in jene Regionen,
Wo ihr verwandte schön're Seelen wohnen

Překlad básně do češtiny:

Ať Titanie k lidem nechodívá,
k čemu jí svět, v němž druha nenajde,
kde tisíc zevlounů se na ni dívá
a zvědavě si šeptá: „Blázen jde!“
Kde nepřízeň ji hlídá se závistí
a každý její skutek zkomolí.
Ať radši vrátí se v kraj onen čistý,
kde příbuzné jí krásné duše dlí. (Hamann 1997: 488)

Komentář: Překlad básně pochází z knihy *Alžběta, císařovna proti své vůli*, která je dílem spisovatelky Brigitte Hamannové. Na knihu je několikrát odkazováno i v původním překládaném textu. Autorce bylo v rámci konzultačních hodin s vedoucí této bakalářské práce doporučeno použít již zhotovený překlad z právě zmíněné knihy.

4.3 Procesy použité při hledání ekvivalence slovní zásoby

V následujících podkapitolách jsou shrnuty překladatelské postupy a procesy, které byly použity při řešení překladatelských problémů. Podkapitoly představují skupiny slov, kterým je v komentáři věnována pozornost a následně popsán postup, který při hledání ekvivalence v konkrétních skupinách dominoval. Pro lepší srozumitelnost je u každé skupiny uveden i příklad, na kterém je demonstrován proces výběru vhodné ekvivalence v cílovém jazyce.

4.3.1 Komposita

Při překladu problematických komposit bylo třeba si dané slovo rozdělit na dva či více lexémů, ze kterých se složenina skládá a následně pomocí internetové rešerše dohledat výraz, který byl vhodný pro kontext překládané věty. Jako příklad může

posloužit výraz *der Paukenschlag*. První lexém tohoto komposita tvoří substantivum *die Pauke*, v češtině *buben* nebo *kotel*. Druhý lexém představuje substantivum *der Schlag*. To lze přeložit jako *rána*, *úder* nebo *tlukot*. Ve výsledku by doslovný překlad zněl *úder na buben*. Problém mnoha komposit obsažených v originálním textu byl ovšem ten, že jejich doslovný překlad často zcela nezapadal do kontextu. Doslovný překlad ovšem v drtivé většině případů naznačil charakter výsledného přeloženého výrazu. Dalším krokem proto byla internetová rešerše, během které se autorka snažila dohledat překlad zapadající do významové souvislosti věty.

4.3.2 Archaismy

Při překládání archaismů byla velmi nápomocná webová stránka *dwds.de*, která ke každému výrazu nabízí také výčet synonym. V procesu překládání archaismů bylo tedy klíčové dohledat co největší počet souznačných slov, z nich odvodit charakter překládaného slova a následně vybrat nejvhodnější variantu. Jako příklad lze uvést výraz *sekkant*. Jako české synonymum lze uvést například slova *únavný*, *dotěrný* či *nepříjemný*. Vzhledem ke kontextu autorka za nejvhodnější způsob překladu zvolila český ekvivalent *nepříjemný*.

4.3.3 Abstrakta

U překládání překladatelsky náročných abstraktních výrazů bylo třeba převzít pouze hlavní téma daného slova, a to nahradit vhodnějším výrazem, slovním spojením nebo celou vedlejší větou. Jako příklad poslouží abstraktum *die Gewaltmärsche*. Ekvivalentem v češtině by bylo slovní spojení *nucené pochody* nebo *násilné pochody*. Jelikož tyto výrazy neodpovídají významové souvislosti věty, rozhodla se autorka pro překlad pomocí definice, kterou našla na webové stránce *de.wiktionary.org*: *extrémně namáhavé pochody*.

4.3.4 Geografické názvy

Při překladu geografických názvů dominovala internetová rešerše, společně s rešerší internetových článků. Autorka se snažila dohledat oficiální české překlady dané geografické oblasti. Pokud se žádný takový nenabízel, autorka se název rozhodla ponechat v originálním znění. Jako příklad lze uvést *die Ringstraße*. Pro tento název se nabízí hned dva české originální názvy – *Okružní třída* a *Vídeňský Ring*. V tomto případě byl překladatelský proces doplněn ještě o rešerši internetových článků za účelem zjistit, který z výrazů se používá častěji.

5 ZÁVĚR

Cílem této bakalářské práce bylo vytvoření návrhu překladů vybraných populárně naučných textů týkajících se císařovny a královny Alžběty Bavorské, přezdívané Sisi. Další krok představovalo okomentování samotného překladu, především pak představení nejobtížnějších překladatelských problémů, se kterými bylo nutné se vypořádat.

Bakalářská práce se skládá ze tří hlavních částí. První část se zabývá teorií, kdy se autorka rozhodla nejprve uvést obecné informace o teorii překladu a postupně teoretickou část formulovat tak, aby byla v souladu s praktickou částí. V teoretické části se autorka dále věnuje osobě překladatele a zároveň pojednává o vlastnostech, které jsou pro překladatele stěžejní. Také jsou představena témata týkající se samotného procesu překladu, jeho fází a překladatelských postupů, kde autorka uvedla příklady přímo z praktické části této bakalářské práce. Z překladatelských postupů jsou uvedeny dva ucelené systémy. První je vypracován kanadskými autory Vinayem a Darbelnetem a je považován za základní. Druhý překladatelský postup je vytvořen na základě překladatelské praxe americkým teoretikem Gerardem Vázquez-Ayorou. Teoretická část dále obsahuje všeobecně platné informace o odborném, konkrétněji pak populárně naučném stylu a doporučeném způsobu překladu těchto textů.

Druhou část této bakalářské práce představuje část praktická. Zde je předložen návrh překladů dvou vybraných textů. Zdrojem prvního textu je webová stránka *Die Welt der Habsburger*, konkrétně na něm uvedená biografie *Elisabeth*. Druhý text pochází z knihy zakoupené na zámku Schönbrunn *Elisabeth – Kaiserin und Königin*. Tyto texty byly zvoleny především pro výstižné a zároveň komplexní shrnutí života císařovny. Velkou roli při výběru textů představoval i fakt, že tyto texty je velmi obtížné dohledat v českém jazyce, v případě první sbírky textů neexistuje žádný český překlad. Při samotném procesu překladu způsobovala potíže skutečnost, že se jedná o historicky zaměřené texty, kdy autorka musela pomocí obsáhlé rešerše dohledat význam archaismů. Přesto se ale jednalo o méně náročný způsob překladu, jelikož texty bylo třeba transformovat do autorčina mateřského jazyka.

Třetí a zároveň poslední hlavní část představuje komentář překládaných textů. Zde jsou uvedeny nejobtížnější překladatelské problémy, které jsou rozděleny do čtyř skupin – komposita, archaismy, abstrakta a geografické názvy. Každá skupina obsahuje výčet překladatelských problémů, u kterých je uveden kontext, ve kterém se daná náročnost na

překlad nachází, zvolený překlad a komentář, který detailně popisuje postup překladu. Často byla nutná internetová rešerše, nahrazení problematického jevu synonymem nebo celou definicí, zřídka i vytvoření vlastního ekvivalentu, či konzultace s odborníkem. Samotné tvoření komentáře potvrdilo, jak náročný překladatelský proces skutečně je. Při výběru vhodného ekvivalentu k překladatelskému problému bylo nutné detailně projít všechny možné varianty a vybrat tu správnou, která bude v souladu s daným tématem. Je proto i velmi důležité, aby překladatel byl obeznámen s konkrétní oblastí a hledání vhodného ekvivalentu se pro něj stalo jednodušším.

Vypracováváním této bakalářské práce se autorka obohatila o nové cenné zkušenosti. Rozšířila si německou slovní zásobu a nabyla nových zkušeností v oblasti translatologie. Tato bakalářská práce, především praktická část, může sloužit jako zdroj pro odbornou práci, např. biografie o císařovně Sisi. Plní ovšem i funkci populárně naučného textu, a proto lze najít čtenáře i v řadách nadšenců do historie či jiných entuziastů.

6 RESUMÉ

Název této bakalářské práce je *Komentovaný překlad vybraných textů*, dále je název bližší specifikován jako *Komentovaný překlad vybraných textů vztahujících se k císařovně „Sisi“*. Prameny těchto textů jsou webová stránka *Die Welt der Habsburger*, konkrétně biografie *Elisabeth*, jejímž autorem je Martin Mutschlechner a kniha *Elisabeth – Kaiserin und Königin*, napsána Olivíí Lichtscheidlovou a Michaellem Wohlfartem. Tato práce je rozdělena na teoretickou a praktickou část.

Teoretická část obsahuje informace o teorii překladu, překladatelském procesu, osobnosti překladatele a o odborném, konkrétně pak také populárně naučném stylu.

Praktická část se zabývá překladem textů, které spojuje osobnost císařovny Alžběty Bavorské, přezdívané Sisi. Na překlad textů navazuje komentář, který se zaměřuje na překladatelské problémy, se kterými bylo třeba se během překladu vypořádat. V závěru komentáře jsou shrnuty překladatelské postupy a procesy, které byly při hledání vhodné ekvivalence k těmto problematickým výrazům nejvíce využívány.

7 RESÜMEE

Der Titel dieser Bachelorarbeit lautet *Kommentierte Übersetzung ausgewählter Texte*, der Titel wird weiter spezifiziert als *Kommentierte Übersetzung ausgewählter Texte zu Kaiserin „Sisi“*. Die Quellen für diese Texte sind die Website *Die Welt der Habsburger*, insbesondere die Biographie Elisabeth von Martin Mutschlechner und das Buch *Elisabeth – Kaiserin und Königin*, geschrieben von Olivia Lichtscheidl und Michael Wohlfart. Dieses Werk gliedert sich in einen theoretischen und einen praktischen Teil.

Der theoretische Teil enthält Informationen über die Übersetzungstheorie, den Übersetzungsprozess, die Persönlichkeit des Übersetzers und den Stil der Wissenschaft und insbesondere den populärwissenschaftlichen Stil.

Der praktische Teil befasst sich mit der Übersetzung von Texten, die durch die Persönlichkeit von Kaiserin Elisabeth von Bayern, genannt Sisi, verbunden sind. Auf die Übersetzung der Texte folgt ein Kommentar, der sich auf die Übersetzungsprobleme konzentriert, die während des Übersetzungsprozesses zu bewältigen waren. Der Kommentar schließt mit einer Zusammenfassung der Übersetzungsverfahren und -prozesse, die bei der Suche nach einer angemessenen Äquivalenz für die problematischen Ausdrücke am häufigsten verwendet wurden.

8 PRAMENY A POUŽITÁ LITERATURA

8.1 Prameny překládaných textů

- LICHTSCHEIDL, Olivia a Michael WOHLFART, 2016. *Elisabeth: Kaiserin und Königin*. Vídeň: Schloß Schönbrunn Kultur - und Betriebsges.m.b.H. ISBN 978-3-950417609.
- MUTSCHLECHNER Martin. *Die Welt der Habsburger – Elisabeth* [online]. [cit. 18. 11. 2022.] Dostupné z: <https://www.habsburger.net/de/personen/habsburger/elisabeth>

8.2 Tištěné zdroje

- ČECHOVÁ, Marie, Marie KRČMOVÁ a Eva MINÁŘOVÁ, 2008. *Současná stylistika*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny. ISBN 978-80-7106-961-4
- ČÍHALOVÁ, Sabina, 2022. *PŘEKLAD POPULÁRNĚ-NAUČNÉHO TEXTU Z OBLASTI CANISTERAPIE S KOMENTÁŘEM A GLOSÁŘEM*. Olomouc. Diplomová práce. Univerzita Palackého v Olomouci, Filozofická fakulta.
- FIŠER, Zbyněk. *Překlad jako kreativní proces: teorie a praxe funkcionalistického překládání*. 1. vyd. Brno: Host, 2009. ISBN 978-80-7294-343-2
- FRAUS. *Fraus ilustrovaný studijní slovník německo-český, česko-německý*, 2016. 3. vydání. Plzeň: Fraus. ISBN 978-80-7489-320-9.
- GROMOVÁ, Edita, Milan HRDLIČKA a Vítězslav VILÍMEK, 2010. *Antologie teorie odborného překladu: (výběr z prací českých a slovenských autorů)*. 3. aktualiz. a dopl. vyd., Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, Filozofická fakulta. ISBN 978-80-7368-801-1.
- HAMANN, Brigitte, 1997. *Alžběta: císařovna proti své vůli*. Přeložila Věra MACHÁČKOVÁ-RIEGEROVÁ. Praha: Odeon. ISBN 80-207-0546-5.
- KNITTLOVÁ, Dagmar, 2000. *K teorii i praxi překladu*. 2. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého. ISBN 80-244-0143-6.

- LEVÝ, Jiří, 1998. *Umění překladu*. Vyd. 3., upr. a rozš. verze 2. Praha: I. Železný. ISBN 80-237-3539-x.
- NEWMARK, Peter, 1998. *A textbook of translations*. London: Prentice Hall. ISBN 0-13-912593-0.
- SCHIPPAN, Thea, 1984. *Lexikologie současné němčiny*. Lipsko: Bibliografický institut VEB.
- UHROVÁ, Eva, 1996. *Grundlagen der deutschen Lexikologie*. Brno: Masarykova univerzita. ISBN 80-210-1323-0.

8.3 Elektronické zdroje

- Belvedere Museum Wien. *Kammergarten* [online]. [cit. 17. 12. 2022]. Dostupné z: <https://www.belvedere.at/kammergarten>
- DeepL Translate. *The world's most accurate translator* [online]. [používáno průběžně]. Dostupné z: <https://www.deepl.com/translator>
- Didacticus: *Translatologie: věda o překladu*. *Didacticus* [online]. Praha [cit. 15. 2. 2023]. Dostupné z: <https://didacticus.cz/translatologie>
- DUDEN. *Sprache sagt alles* [online]. [používáno průběžně]. Dostupné z: <https://www.duden.de/>
- DWDS. *Digitales Wörterbuch der deutschen Sprache* [online]. [používáno průběžně]. Dostupné z: <https://www.dwds.de/>
- Google překladač [online]. [používáno průběžně]. Dostupné z: <https://translate.google.com/>
- Jak na překlad: Překladatelské postupy, 2011. *Překládání je hračka* [online]. 4. ledna 2011 [cit. 20. 2. 2023]. Dostupné z: <http://prekladanijehracka.blogspot.com/2011/01/prekladatelske-postupy.html>

- Lingea. *Německo-český slovník* [online]. [používáno průběžně]. Dostupné z: <https://slovníky.lingea.cz/nemecko-cesky>
- Seznam.cz. *Slovník* [online]. [používáno průběžně]. Dostupné z: <https://slovník.seznam.cz/>
- Stadt Wien. *Erholungsgebiet Lainzer Tiergarten* [online]. [cit. 17. 12. 2022]. Dostupné z: <https://www.wien.gv.at/umwelt/wald/erholung/lainzertiergarten/>
- STOLZE, Radegundis, 2005. *Übersetzungstheorien: eine Einführung* [online]. 4. vydání. Tübingen: Gunter Narr Verlag [cit. 15. 2. 2023]. ISBN 3-8233-6197-X. Dostupné z: https://books.google.cz/books?id=rbM2wjld9IkC&pg=PA5&hl=cs&source=gbs_selected_pages&cad=2#v=onepage&q&f=false
- Wikipedie. *Hietzing* [online]. [cit. 17.12. 2022]. Dostupné z: <https://cs.wikipedia.org/wiki/Hietzing>
- Wikipedie. *Ringstraße* [online]. [cit. 17. 12. 2022]. Dostupné z: <https://cs.wikipedia.org/wiki/Ringstra%C3%9Fe>
- Wiktionary [online]. [používáno průběžně]. Dostupné z: <https://www.wiktionary.org/>

9 PŘÍLOHY

9.1 Text č. 1

Die Welt der
Habsburger

Elisabeth: Die Kindheit der späteren Kaiserin

Elisabeth oder Sisi, wie sie in der Familie genannt wurde, kam am 24. Dezember 1837 in München zur Welt.

Elisabeth war das vierte von zehn Kindern aus der Ehe zwischen Herzog Maximilian in Bayern (1808–1888) und Prinzessin Maria Ludovika (1808–1892) – eine Verbindung, die gewiss keine Liebesheirat und von den konträren Lebensvorstellungen der Ehepartner geprägt war.

Der Vater stammte aus einer Nebenlinie des bayrischen Königshauses der Wittelsbacher, war dank einer reichen Erbschaft finanziell unabhängig und führte einen exzentrischen Lebensstil.

Die Mutter war eine Tochter Königs Maximilian I. Joseph von Bayern und stand im Schatten ihrer Schwestern. Zwei der Schwestern heirateten in das österreichische Kaiserhaus ein: Sophie wurde mit Erzherzog Franz Karl vermählt, Karoline Auguste ehelichte 1816 den um 24 Jahre älteren österreichischen Kaiser Franz I., den sie um 38 Jahre überleben sollte. Zwei weitere Schwestern heirateten in das preußische und sächsische Königshaus. Ludovika selbst bezeichnete ihren Lebensstil fernab der großen Höfe Europas einmal als „verbauert“.

Die Welt der
Habsburger

Daher durchlebte Elisabeth – obwohl eng mit dem bayerischen Königshaus verwandt – eine unbeschwerte Kindheit. Die Familie lebte

zurückgezogen im Palais von Herzog Max in der Münchner Ludwigsstraße sowie im Sommersitz Schloss Possenhofen am Starnberger See. Dank der liberalen Einstellung ihres Vaters genoss Elisabeth eine für ihre hohe gesellschaftliche Stellung unkonventionelle Erziehung. Die Erinnerung an die ungezwungene Atmosphäre ihrer Kindheit und die enge Verbundenheit mit ihren Geschwistern blieb für Elisabeth zeitlebens eine wichtige Stütze.

Elisabeth und Franz Joseph: Hochzeit und Ehe

Als man am Wiener Hof eine passende Braut für den jungen Kaiser Franz Joseph suchte, sah Erzherzogin Sophie in den Töchtern ihrer Schwester Maria Ludovika ein willkommenes Reservoir an Heiratskandidatinnen.

» Die Ehe ist eine widersinnige Einrichtung. Als fünfzehnjähriges Kind wird man verkauft und tut einen Schwur, den man nicht versteht und dann 30 Jahre oder länger bereut und nicht mehr lösen kann.«

— Elisabeth über die Ehe; zitiert nach:
Hamann, Brigitte: *Elisabeth. Kaiserin wider Willen*, München 1981, S. 85

Zunächst war dafür die älteste Tochter Helene, genannt Néné (1834–1890), ausersehen. Beim arrangierten Treffen in Bad Ischl im Sommer 1853 verliebte sich Franz Joseph jedoch in die als Begleitung mitreisende jüngere Schwester Elisabeth, die damals noch nicht einmal 16 Jahre alt war.

Die Hochzeit fand am 24. April 1854 in Wien statt, nachdem die junge Kaiserbraut im „Schnellsiedekurs“ auf ihre zukünftige Rolle

Die Welt der Habsburger

vorbereitet worden war. Elisabeth war in den ersten Ehejahren von ihrer ungewohnten Stellung als Kaiserin überfordert. Sie hatte Schwierigkeiten sich in das äußerst konservative und von strengen Konventionen geprägte Leben am Wiener Hof einzugewöhnen, wo ihr keine Privatsphäre zugestanden wurde. Die hochintelligente, sensible und auf die Äußerlichkeiten der Etikette wenig Wert legende junge Elisabeth entsprach nicht den Erwartungen, die man in der Hofgesellschaft an eine Kaiserin stellte. Die ersten Jahre der Ehe waren für Elisabeth eine traumatische Erfahrung, die den Grundstein für ihre zunehmende Entfremdung vom Leben des Wiener Hofes bildete.

Sie selbst sah sich auf die Rolle einer Gebärmachine reduziert, die möglichst rasch zahlreichen, gesunden und vorzugsweise männlichen Nachwuchs produzieren sollte. Die junge Kaiserin gebar in rascher Abfolge drei Kinder: Zunächst kamen mit Sophie (geb. 1855) und Gisela (geb. 1856) zwei Mädchen zur Welt, 1858 folgte endlich der ersehnte Sohn Rudolf. Mit 21 Jahren war Sisi bereits dreifache Mutter.

Elisabeths Beziehung zu ihren ersten drei Kindern war zeitlebens schwierig, da ihr wenig Möglichkeit gegeben wurde, sich als Mutter intensiver um die Erziehung zu kümmern. Der Grund dafür lag einerseits darin, dass Erzherzogin Sophie ihre Schwiegertochter als zu unreif und der Aufgabe nicht gewachsen ansah. Andererseits war es in der höfischen Gesellschaft nicht üblich, dass sich die kaiserlichen Mütter allzu eingehend mit der Erziehung ihres Nachwuchses kümmerten, da dieser eigens dafür bestellten Erziehern und Gouvernanten anvertraut wurde.

Elisabeths Reaktion darauf war eine Phase der Erschöpfung und Depression, die auch durch den frühen Tod der ersten Tochter Sophie, die 1857 mit nicht einmal 2 Jahren verstarb, verstärkt wurde.

Die Welt der Habsburger

Sie fand auch in ihrem Gatten Franz Joseph, der durch Loyalitätskonflikte zwischen seiner Mutter und seiner Frau hin und her gerissen war, wenig Unterstützung. Franz Joseph war seit frühester Kindheit auf die Rolle als Monarch vorbereitet worden und zeigte wenig Einfühlungsvermögen und Verständnis für die Bedürfnisse und Ängste seiner jungen Gemahlin.

Elisabeths Wandel

In ihrem dritten Lebensjahrzehnt erfuhr Elisabeths Persönlichkeit einen bemerkenswerten Wandel: aus der schüchternen, kindhaften Kaiserbraut wurde eine selbstbewusste und willensstarke Frau, die ihr Leben selbstbestimmt gestalten wollte.

» Wenn Du auch recht böse und sekkant warst, so hab ich Dich doch so unendlich lieb, daß ich ohne Dich nicht sein kann. «

— Aus einem Brief Franz Josephs an Elisabeth; zitiert nach: Conte Corti, Egon Caesar: *Elisabeth. Die seltsame Frau*, Wien 1942, S. 163

Nach den ersten Ehejahren glitt Elisabeth in eine Phase der Resignation ab. Versuchte sie anfangs noch, die in sie gesetzten Erwartungen zu erfüllen, verfiel sie bald in eine Art passiven Widerstands. Die rätselhafte Erkrankung Elisabeths, über die ab 1859 berichtet wird, kann man auch gewissermaßen als Flucht vor den bedrängenden Umständen sehen: Die junge Kaiserin nahm in Form langwieriger Kuraufenthalte „Urlaub“ vom Hofleben, das von ihrer Schwiegermutter dominiert wurde. Die Natur des Verhältnisses zwischen den beiden Frauen wurde von Biografen oft thematisiert. Der Konflikt war begründet im völlig konträren Zugang zu der Rolle einer idealen Kaiserin. Die ehrgeizige Sophie hatte auf diese Stellung bewusst verzichtet und ihr persönliches

Glück den Vorgaben der Dynastie geopfert. Elisabeth hingegen war in diese Position hineingestolpert, und die Rolle einer Kaiserin blieb ihr zeitlebens fremd.

Elisabeth verbrachte das Winterhalbjahr 1860/61 auf Madeira, um sich körperlich und seelisch zu erholen. Sechs Monate später galt sie als geheilt, verschob ihre Rückkehr jedoch um einen weiteren Monat, um eine Mittelmeer-Kreuzfahrt zu unternehmen. Danach drängte Franz Joseph zur Heimkehr. Bald nach ihrer Rückkehr erlitt sie wieder einen Rückfall, sodass sie für vier Monate einen Aufenthalt auf Korfu nahm. Wieder drängte Franz Joseph auf eine Rückkehr, vor allem wegen der Kinder. Als Anreiz für eine Rückkehr ließ er auch die Kinder Gisela und Rudolf nach Venedig bringen, wo diese wieder nach langer Trennung mit der Mutter zusammentrafen.

Als Elisabeth 1861 an den Hof zurückkam, trat sie zur großen Überraschung aller Beteiligten als selbstbewusste Frau auf. Sie begann Freiräume für sich einzufordern: So setzte sie zum Beispiel getrennte Schlafzimmer durch, was am Wiener Hof für Eheleute ungewöhnlich war.

Auch entwickelte sich die Kaiserin zu einer blühenden Schönheit, nachdem sie als junge Kaiserbraut zwar als hübsch, vor allem aber als scheu und kindlich beschrieben worden war. Franz Josephs schwärmerische Liebe zu seiner Frau verstärkte sich – eine Zuneigung, die von Elisabeth nicht im gleichen Maß erwidert wurde. Dennoch war die Beziehung der beiden von großem Vertrauen und Respekt geprägt, wobei Elisabeth die abgöttische Liebe ihres Mannes durchaus für ihre Zwecke zu nutzen verstand.

Ein weiterer Wendepunkt in den Versuchen Elisabeths, eine gewisse Unabhängigkeit zu erreichen, war 1865 ihr Ultimatum an Franz Joseph wegen der problematischen Erziehungsvorgaben

für ihren Sohn Rudolf. Elisabeth drohte mit Trennung, falls der strenge, militärische Drill, der der Natur des sensiblen Kindes nicht entsprach, nicht augenblicklich beendet werde. Sie setzte somit durch, dass die Erziehung nach bürgerlich-liberalen Kriterien gestaltet wurde, was am Wiener Hof einem Paukenschlag gleichkam.

In diese Jahre fallen auch die einzigen politischen Ambitionen Elisabeths, nämlich ihre massive Unterstützung für das Projekt des ungarischen Ausgleichs, der schließlich 1866/67 verwirklicht wurde. Elisabeth hegte zeitlebens eine große Begeisterung für die magyarische Sprache und Kultur. Sie bewunderte den Kampf der Ungarn für ihre Freiheit, und ihr lebhaftes Interesse für ungarische Angelegenheiten erklärt ihre dortige Popularität. Sie unterhielt ein sehr vertrautes Verhältnis zum späteren ungarischen Ministerpräsidenten Gyula Andrassy, das oftmals (und höchstwahrscheinlich unrichtigerweise) als romantische Beziehung verklärt wird.

Auch die Geburt von Elisabeths jüngster Tochter Marie Valerie, die 1868 mit zehnjährigem Abstand zu den ersten drei Kindern geboren wurde, steht im Zusammenhang mit der Ungarn-Begeisterung der Kaiserin. Marie Valerie wurde als „ungarisches Kind“ mit ungarischer Muttersprache erzogen, und von Elisabeth heiß geliebt und vergöttert. Die Kaiserin konnte nun ihre Mutterrolle ungehindert ausleben.

Elisabeths exzentrischer Lebensstil

Elisabeths Leben war geprägt von dem Bemühen zu beweisen, dass sie ihre privilegierte gesellschaftliche Position nicht nur ihrer Stellung als Kaiserin verdankte, sondern auch ihrer Persönlichkeit und individuellen Leistungen. Überzeugt von ihrer Einzigartigkeit sah sich zuweilen erhaben über ihre Mitmenschen.

Ein Wesenszug, der in vielen ihrer Aktivitäten zum Vorschein kam, war ihr Hang zu Extremen. Sie konzentrierte all ihre Energie auf bestimmte Themen, die sie bis zur Erschöpfung verfolgte, so z. B. ihre Leidenschaft für Griechenland: Sie lernte Alt- und Neugriechisch und ließ sich auf der Insel Korfu mit großem Aufwand ihr Traumschloss „Achilleion“ erbauen, an dem sie nach der Fertigstellung jedoch bald wieder das Interesse verlor.

Ebenso verhält es sich mit dem Schönheitskult, für den Elisabeth vor allem in der Nachwelt bekannt ist. Mit 172 cm war sie für eine Frau ihrer Zeit ungewöhnlich groß gewachsen. Ihre extrem schlanke, hochgewachsene Figur unterstrich ihr elegantes Auftreten. Große Aufmerksamkeit und aufwendige Pflege widmete sie ihrem makellosen Teint und ihrer fülligen, kastanienbraunen Haarpracht. Elisabeths Ideal war das einer natürlichen Schönheit: So benutzte sie kaum Make-up oder Parfum, war kein Fashion-Victim oder keine Trendsetterin in Sachen Mode. Die

Kaiserin bevorzugte zurückhaltende Kleidung, die ihre körperlichen Vorzüge unterstreichen sollte anstatt diese zu übertönen. Obwohl keine klassische Schönheit, beeindruckte Elisabeth durch ihre Aura und ihr Auftreten, die ihr laut dem Urteil der Zeitgenossen etwas „Feengleiches“ gaben. Zugleich hasste sie aber nichts mehr als begafft zu werden: Ihre Schönheit war somit Selbstzweck.

So ließ sich die Kaiserin nur von ausgewählten Malern porträtieren, wodurch nur wenige authentische Porträts oder Fotografien existieren. Der Großteil der publizierten Darstellungen sind nur retouchierte Varianten oder Fotomontagen der wenigen autorisierten Porträts. Es gibt auch so gut wie keine authentischen Gemälde oder Fotografien Elisabeths aus reiferen Jahren. In den letzten Jahrzehnten ihres Lebens absolvierte sie kaum öffentliche Auftritte und verbarg Gesicht in der Öffentlichkeit hinter Schleiern, Fächern oder Sonnenschirmen. Sie wollte den Mythos ihrer unnahbaren Schönheit um jeden Preis aufrechterhalten.

Auch ihre Begeisterung für körperliche Ertüchtigung hatte zuweilen den Hang zum Extremen: Elisabeth kann als Athletin mit Bewegungsdrang bezeichnet werden. Sie absolvierte tägliche Gewaltmärsche und ließ sich Gymnastikräume einrichten (in ihren Appartements in der Wiener Hofburg hat sich dieser erhalten), was damals für eine Dame der höchsten Gesellschaft sehr ungewöhnlich war.

Eine besondere Leidenschaft hegte die Kaiserin für den Reitsport, ein Betätigungsfeld, in dem sie es auf das Niveau einer Spitzensportlerin brachte. Äußerst ausdauernd und risikofreudig wurde sie zu einer der besten Reiterinnen ihrer Zeit, wofür sie europaweite Anerkennung erhielt. Auch hier war Elisabeth bereit, für ihren Ehrgeiz enorme Summen auszugeben.

Ihre Reitleidenschaft musste sie Anfang der 1880er Jahre nach gesundheitlichen Problemen aufgeben. Als Kompensation widmete sie sich mit großer Hingabe der Dichtkunst, in der Nachfolge ihres hochverehrten Idols Heinrich Heine. Es war dies jedoch eine geheime Leidenschaft, denn ihre Gedichte, in denen sie sich sehr kritisch und bisweilen verletzend mit ihrer Umgebung auseinandersetzte, sollten gemäß ihres testamentarisch festgelegten Willens erst 50 Jahre nach ihrem Tod veröffentlicht werden. Elisabeths poetische Werke werden heute weniger wegen ihrer literarischen Qualität, sondern eher als persönliches Zeugnis einer historisch bedeutenden Figur geschätzt.

Die Welt der
Habsburger

Elisabeth als Außenseiterin

Elisabeth betrieb einen extremen Individualismus, der sie zunehmend zur Außenseiterin in der Welt des von Konventionen geprägten Wiener Hofes werden ließ.

*» Nicht soll Titania unter
Menschen gehen*

*In diese Welt, wo niemand sie
versteht,*

*Wo hunderttausend Gaffer sie
umstehen,*

*Neugierig flüsternd: Seht, die
Närrin, seht!*

*Wo Mißgunst neidisch pflegt ihr
nachzuspähen,*

*Die jede ihrer Handlungen
verdreht,*

Sie kehre heim in jene Regionen,

*Wo ihr verwandte schön're Seelen
wohnen.«*

— Gedicht von Kaiserin Elisabeth, zitiert
nach: Hamann, Brigitte: Elisabeth. Kaiserin
wider Willen, München 1981, S. 607

Elisabeth machte wenig Hehl aus ihrer Abneigung gegenüber den erstarrten Traditionen des Wiener Hofes. Ihre liberale Einstellung ließ sie bald

Zweifel an der Lebensfähigkeit der Monarchie entwickeln. Sie sah sich als Fremdkörper in der Hofgesellschaft und entzog sich zunehmend ihren Verpflichtungen als Kaiserin. Ihr letzter großer Auftritt in der Öffentlichkeit fand 1879 anlässlich der Silberhochzeit an der Seite Franz Josephs statt, als die Stadt Wien einen großangelegten Umzug veranstaltete, der zugleich eine Art Eröffnungsfeier für die neu erbaute Ringstraße darstellte.

Trotz der Ablehnung der Zwänge, die mit ihrer Stellung als Kaiserin verbunden waren, nahm sie aber die Privilegien, die sie ihrer sozialen Position verdankte, in Anspruch, vor allem die Mittel zur Finanzierung ihres extravaganten und kostspieligen Lebensstils. Ihre Passionen verschlangen Unsummen.

Ein Ventil, sich Freiheit zu verschaffen, war Elisabeths Reiselust. Das unstete Gemüt der Kaiserin führte sie immer auf die Suche nach neuen Destinationen. Elisabeth liebte das offene Meer und Schiffsreisen. Auch hier zeigte sich ihr Hang zum Unkonventionellen: So ließ sie sich nach Art der Matrosen tätowieren und kam von einer Seereise mit einem Anker auf der rechten Schulter zurück – zu Franz Josephs größtem Missfallen.

Auch innerhalb der Familie agierte sie erstaunlich unkonventionell: So förderte Elisabeth die Beziehung ihres Gatten zur Schauspielerin Katharina Schratt. Die Kaiserin sah sich dadurch von ihren ehelichen Pflichten entbunden und ihren Mann „in guten Händen“, denn die Schauspielerin vermochte dem alternden Kaiser jene Atmosphäre vertrauter Zuneigung und menschlicher Wärme zu bieten, die die rastlose Kaiserin nicht zu geben im Stande war.

Ein tragischer Wendepunkt in Elisabeths Leben war der Selbstmord ihres Sohnes Rudolf im Jahre 1889. Verstärkt durch die Angst vor dem Alter

flüchtete sie – nunmehr fast ausschließlich in schwarz gekleidet – in Melancholie und Weltabgewandtheit. Elisabeth litt an Depressionen und begann Todessehnsüchte zu kultivieren.

Durch das Attentat, dem sie am 10. September 1898 an der Genfer Seepromenade zum Opfer fiel, wurde sie von einem Dasein erlöst, das ihr immer mehr zur Last wurde.

Ihre letzte Ruhestätte fand Elisabeth in der Wiener Kapuzinergruft.

Auf Spurensuche: Kaiserin Elisabeth

Die enorme Popularität, die die Person der Kaiserin erfahren hat, entstand erst posthum dank der medialen Auseinandersetzung mit ihrer Biografie. In den letzten Jahrzehnten steigerte sich das Interesse am Schicksal Elisabeths zuweilen zu einem regelrechten „Sisi-Kult“.

Die Beschäftigung mit der Biografie Elisabeths, die sich bestens für eine Darstellung mit den Mitteln der Unterhaltungsindustrie eignet, reichen bereits in das Stummfilmzeitalter zurück. Der Grundstein für die internationale Popularität wurde jedoch mit der „Sissi“-Filmtrilogie von Ernst Marischka mit der jungen Schauspielerinnen Romy Schneider in der Rolle der Elisabeth gelegt. Die Kunstfigur „Elisabeth“ ist heute ein Phänomen der Popkultur und begegnet uns in Form von Musicals, Souvenirartikeln und in einer unüberschaubaren Masse an populärwissenschaftlicher Literatur. „Elisabeth“ ist zu einer wichtigen touristischen Marke geworden und gilt heute als das weltweit bekannteste Mitglied der Habsburger-Dynastie: Sisi, die „Kaiserin wider Willen“, wurde so gegen ihren Willen zum Aushängeschild des Habsburg-Tourismus.

Die beste Möglichkeit, der wahren Persönlichkeit Elisabeths näher zu kommen, hat man in den Kaiserappartements in der Wiener Hofburg: Hier hat sich die Wohnung Elisabeths erhalten, die in den letzten Jahren detailgetreu nach

zeitgenössischen Fotografien rekonstruiert und in den ursprünglichen Zustand der Bewohnung zurückversetzt worden ist. Daran angeschlossen ist

das Sisi-Museum, das sich nicht nur mit der Biografie der Kaiserin, sondern auch mit der Entstehung des Mythos „Sisi“ auseinandersetzt.

Einem interessanten Ansatz, das Weiterleben der Kaiserin als Kunstfigur „Sissi“ zu thematisieren, begegnet man im Hofmobiliendepot – Möbelmuseum Wien, wo Originalmöbel aus dem Besitz des Kaiserhauses ausgestellt sind, die als Ausstattungsobjekte in den „Sissi“-Filmen zu sehen waren: Die Möbel werden dabei den betreffenden Szenen aus den Filmen gegenübergestellt.

In Schloss Schönbrunn, zu dem Elisabeth ein eher gespanntes Verhältnis hatte, erinnern ebenfalls zahlreiche Spuren an die Anwesenheit der Kaiserin. BesucherInnen steht ihr zum Teil rekonstruiertes Appartement zur Besichtigung offen, und man kann im Hietzinger Kammergarten entlang der ehemaligen Reitbahn der Pferdenärrin spazieren. Versteckt und im Allgemeinen nicht öffentlich zugänglich ist die Kammermeierei, wo Elisabeth spezielle Milchkühe hielt, die der ernährungsbewussten Kaiserin Molkereiprodukte erster Qualität lieferten.

Einen ebenfalls authentischen Eindruck vom Leben der Kaiserin erhält man in der Kaiservilla in Bad Ischl, dem traditionellen Sommersitz der Familie, wo Elisabeths Wohnräume und etliche Erinnerungstücke erhalten sind.

Ein weiterer Erinnerungsort an die populäre Kaiserin ist die Hermesvilla am westlichen Stadtrand von Wien: Die feudale Villa, die Franz Joseph inmitten der grünen Waldlandschaft des Lainzer Tiergartens errichten ließ, um seiner sich nach Ruhe und Einsamkeit sehnenen Gemahlin

Die Welt der Habsburger

in der Nähe Wiens eine Bleibe zu geben, steht in der Verwaltung des Wien Museums und ist Schauplatz von wechselnden Ausstellungen.

In Bayern, dem Geburtsland Elisabeths, gestaltet sich die Spurensuche etwas schwieriger: Elisabeths Elternhaus in München, das Herzog-Max-Palais, wurde 1937/38 auf Geheiß Hitlers abgebrochen und durch ein Bankgebäude ersetzt. Sisis geliebtes Schloss Possenhofen wurde nach Jahrzehnten der Verwahrlosung in den 1980er Jahren in eine luxuriöse Eigentumswohnanlage umgewandelt und ist nicht mehr in der ursprünglichen Gestalt erhalten.

In Ungarn, der „Herzensheimat“ Elisabeths erinnert v. a. Schloss Gödöllő bei Budapest an die enge Verbundenheit der Kaiserin-Königin. Das Schloss wurde, nachdem es lange Zeit als Kaserne einer militärischen Nutzung unterworfen war, in den 1990er Jahren aufwendig restauriert.

Elisabeths Appartement in der Burg von Buda ist leider ebenso im Zweiten Weltkrieg zerstört worden wie das „Königin-Elisabeth-Gedächtnismuseum“, das bereits 1908 im Andenken an die beliebte Erzsebet királyné (ungarisch für: Königin Elisabeth) in der ungarischen Königsresidenz eingerichtet wurde.

Ebenfalls nur mehr teilweise im Originalzustand erhalten ist das „Traumschloss“ Elisabeths, das Achilleion auf Korfu: Nachdem Elisabeth das Interesse an dem unter enormen Kostenaufwand errichteten Bau im antiken Stil verloren hatte, wurde das Achilleion 1907 an den deutschen Kaiser Wilhelm II. verkauft. Es beherbergt heute u. a. ein kleines Museum im Andenken an Elisabeth.

9.2 Text č. 2

Die Schönheitsikone

In diesen Jahren entwickelte Elisabeth nicht nur ein großes politisches Selbstbewusstsein, sondern befand sich auch auf dem Höhepunkt ihrer Schönheit. Sisi galt als die schönste Frau Europas, doch steckte hinter diesem natürlichen, anmutigen Erscheinungsbild auch eiserne Disziplin. Ernährung, Sport und Körperpflege rückten in den Vordergrund.

Kaiserin Elisabeth in Balletttracht mit Diamantsteinern, Ölgemälde von Franz Xaver Winterhalter, 1865

HAARPFLEGE

Den Ruf ihrer Schönheit verdankte Elisabeth hauptsächlich ihrer Haarpracht, deren Pflege sehr aufwendig war. Alle drei Wochen wurden die Haare mit einer Mixtur aus Cognac und Ei gewaschen. Diese Prozedur nahm einen ganzen Tag in Anspruch und wurde von Elisabeths eigener Friseurin, Fanny Angerer, verehelichter Feifalik, durchgeführt.

Reisetoiletkoffer der Kaiserin Elisabeth.

Frau Feifalik hatte zuvor für das Hofburgtheater gearbeitet. Durch die prachtvoll frisierten Schauspielerinnen wurde die Kaiserin auf Fanny aufmerksam und warb sie kurzerhand vom Theater ab. Von dieser Zeit an entstanden die berühmten Flechtfrisuren, die Elisabeth als „Steckbrieffrisuren“ bezeichnete. Die Versuche vieler Frauen, diese Frisuren zu kopieren, scheiterten, da nur wenige an das Haarvolumen der Kaiserin herankamen und die Friseure die Flechttechnik der Frau Feifalik einfach nicht beherrschten. Bald ließ Elisabeth nur noch Fanny an ihr Haar und verzichtete sogar auf öffentliche Auftritte, wenn die Friseurin nicht verfügbar war. Fanny schaffte es als Einzige, Elisabeth zufriedenzustellen, und wurde dadurch unverzichtbar.

Die perstliche Friseurin der Kaiserin Franziska Feifalik; historische Fotografie, um 1855

Die Zeit der täglichen Haarpflege benutzte die Kaiserin, um Sprachen zu studieren und mit ihren Lehrern Konversation zu betreiben. Einer ihrer Griechischlehrer, Konstantin Christomanos, der einer Frisierszene beiwohnte, schilderte: „(...) Mit weißen Händen wühlte sie in den Wellen der Haare, hob sie dann in die Höhe und tastete darüber wie über Samt und Seide, wickelte sie um die Arme wie Bäche, die sie auffangen möchte, weil sie nicht rinnen wollten, sondern fortfliegen, teilte die einzelne Welle mit einem Kamm aus goldgelben Bernstein (...).“

Schönheitsrezepte
der Kaiserin Elisabeth

Außer dieser Haarpracht waren Elisabeths makellose Haut und ihr schlanker, hochgewachsener Körper beachtend. Freilich war das nicht allein ein Geschenk der Natur, sondern mit aufwendiger Pflege verbunden. Die kostbaren Produkte, welche die Kaiserin verwendete, wurden für sie nach bestimmten Rezepten in der Hofapotheke hergestellt. Berühmt waren die „Creme Celeste“ und die „Coldcreme“. Erstere enthielt Nährstoffe für die Haut, pflegte diese und verlieh ihr einen zarten Schimmer. Die zweite enthielt Fette und Öle, wodurch die Elastizität der Haut aufrechterhalten blieb. Das enthaltene Bienenwachs wirkte zusätzlich Rötungen entgegen. Das kühlende Gefühl beim Auftragen dieses Pflegeproduktes auf der Haut hat der Creme den Namen gegeben.

Wie immer Elisabeth auftauchte, erregte sie Bewunderung und Aufmerksamkeit. Es gab Zeitgenossen, die extra in die Residenzstadt reisten, um die sagenumwobene schöne Kaiserin zu sehen. Der amerikanische Gesandte in Wien schrieb 1864 an seine Mutter: „Die Kaiserin ist, wie ich Dir schon öfter erzählte ein Wunder der

Schönheit – hoch und schlank, wunderschön geformt, mit einer Fülle von hellbraunem Haar, einer niederen griechischen Stirn, sanften Augen, sehr rothen Lippen mit süßem Lächeln, einer leisen, wohlklingenden Stimme, und theils schüchternem, theils sehr graziösem Benehmen.“ Ein Jahr später hatte er die Möglichkeit, anlässlich eines Hofdiners neben Sisi zu sitzen. Seinen Eindruck schilderte er folgendermaßen: „Nun ich sage Dir, sie war geradezu hinreißend. Ihre Schönheit hat sich in diesem Jahr noch entwickelt und ist noch strahlender, beeindruckender, vollendeter geworden (...).“

Sisis wachsende Schönheit wurde im Laufe der Jahre zur Last, denn jeder noch so kleine Makel wurde nicht nur bemerkt, sondern auch kommentiert. Jeder öffentliche Auftritt wurde so zur Nervenprobe. Elisabeth war auf ihr Aussehen stolz, aber zu scheu, um das damit verbundene Aufsehen zu genießen. Ihre Schüchternheit führte dazu, dass sie sich den neugierigen Blicken entzog. Es ist nicht verwunderlich, dass Accessoires wie Gesichtsschleier und Fächer bereits der jungen Elisabeth zu ständigen Begleitern wurden. Sogar die alternde Kaiserin übte auf viele ihrer Zeitgenossen eine besondere Faszination aus. Gräfin Irma Sztáray, ihre letzte Begleiterin, schrieb 1895 über die 58-jährige Elisabeth: „Wodurch sich die Kaiserin auf den ersten Blick unterschied und was sie über alle erhob, war die vollkommene Harmonie, die ihrer Gestalt Anmut und ihren Bewegungen unaussprechliche Grazie verlieh.“

Frisiermantel der Kaiserin Elisabeth

Festwaschgarnitur der Kaiserin Elisabeth

Tod durch Mörderhand

ELISABETHS LETZTE REISE

Im September 1898 brach Elisabeth zu einem vierwöchigen Aufenthalt in die Schweiz auf. Ziel war das Grand Hotel in Caux. Am 9. September besuchte Elisabeth die Baronin Julie Rothschild auf ihrem Landsitz in Pregny. Als Gräfin von Hohenembs bezog die Kaiserin am 9. September abends ihre Zimmer im Hotel Beau Rivage in Genf, wohin sie nach einer Stadtbesichtigung und einigen Einkäufen für Marie Valerie und die Enkelkinder um 10:00 Uhr nachts zurückkehrte. Elisabeth bestellte das Frühstück für den nächsten Tag und begab sich dann zu Bett.

Das Hotel Beau Rivage in Genf; Korrespondenzkarte, 1898

Die Feile, mit der Kaiserin Elisabeth ermordet wurde

Am Morgen des 10. September erwachte die Kaiserin bei guter Laune und frischem Aussehen. Sie war nicht müde, obwohl sie erst gegen zwei Uhr früh einschlafen konnte. Nachdem sie frisiert und angekleidet war, verließ sie wieder in Begleitung ihrer Hofdame das Hotel, um weitere Einkäufe zu tätigen. Geplant war die Rückreise nach Caux mit dem Schiff um 13 Uhr 40. Auf dem Weg vom Hotel zur Schiffsanlegestelle bemerkten die beiden Damen nicht, dass sie schon längere Zeit von einem jungen Mann beobachtet wurden. Als Gräfin Sztáray ihn sah, rannte der Attentäter bereits auf die Kaiserin zu und stach ihr blitzschnell mit einer dreikantigen Feile, die er vorher zugespitzt hatte, ins Herz.

Luigi Lucheni war erst fünfundzwanzig Jahre alt, hatte seine früheste Kindheit in einem Waisenhaus zugebracht und großes Elend ertragen müssen. Klassenunterschiede und sein eigenes Leben am Existenzminimum ließen seinen Hass auf die adeligen und vermögenden Schichten wachsen. Auslösendes Ereignis für seinen Plan, ein Attentat zu begehen, war die blutige Niederschlagung eines Arbeiteraufstandes in Mailand 1898. Sein Opfer sollte der Prinz von Orléans sein. Aus der Zeitung erfuhr Lucheni schließlich vom Aufenthalt der Kaiserin Elisabeth in Genf.

Die Wunde, die er der Kaiserin zugefügt hatte, war so klein, dass Elisabeth sie nicht bemerkte. Sie fiel durch die Wucht des Faustschlags zu Boden, stand aber gleich wieder auf und bedankte sich bei den zu Hilfe geeilten Personen in verschiedenen Sprachen. Ihr Rock, der beim Sturz staubig geworden war, wurde gesäubert und dann eilten die Damen zur Schiffsanlegestelle und bestiegen den Dampfer.

Als sie an Bord das Bewusstsein verlor und man die Schwere der Verletzung erkannte, wendete das Schiff und legte direkt an der Seepromenade vor dem Hotel an. Elisabeth wurde auf einer provisorischen Bahre ins Hotel Beau Rivage getragen. Die sofort herbeigerufenen Ärzte konnten die tödlich verletzte Kaiserin nicht mehr retten.

Der Begräbniszug in Wien. Xylografie, 1898

Die Sarg der Kaiserin vor der Kapuzinergrub; Korrespondenzkarte, 1898

Lucheni wurde noch am Tatort festgehalten und ließ sich stolz abführen. Als er vom Tod der Kaiserin erfuhr, triumphtierte er. Mit einer öffentlichen Hinrichtung wollte er noch einmal alle Aufmerksamkeit auf sich lenken, doch anstelle der Todesstrafe wurde er zu lebenslanger Haft verurteilt. Zwölf Jahre nach dem Attentat, am 19. Oktober 1910, fand man ihn tot in seiner Zelle. Er hatte sich mit seinem Gürtel erhängt.

Die Totenmaske der Kaiserin

Der Leichnam der Kaiserin wurde am 15. September per Bahn nach Wien überstellt und in der Hofburgkapelle im geschlossenen Sarg aufgebahrt. Am 17. September 1898 fand die feierliche Einsegnung in der Kaisergruft bei den Kapuzinern statt. Die Kaisertochter Marie Valerie schrieb: „Nun ist es gekommen wie sie es immer wünschte, rasch, schmerzlos, ohne ärztliche Beratungen, ohne lange, bange Sorgentage für die Ihren.“